

Csepeli György – Somlai Péter

KÉT ÉRTÉKORIENTÁCIÓS VIZSGÁLAT A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK VÉGZŐS HALLGATÓINAK KÖRÉBEN

Az értékek kérdésével egyaránt foglalkozik az antropológia, a szociológia, a filozófia, valamint a szociálpszichológia. A századelő, s főleg Thomas és Znaniecki klasszikus tanulmánya (A lengyel paraszt Európában és Amerikában – 1918-1920, Chicago) óta az értékprobléma – ha nem is axiológiai magaslatokban – a szociálpszichológia egyik kulscérdésének számít. Ennek a kitüntetett érdeklődésnek több oka van. Az egyik az attitűd jelenségében keresendő, melynek lényegét éppen a társadalmi ingerek iránt mutatott értékelő – szelektáló elem adja.

Az attitűdök operacionális megközelítése során vetődött fel, hogy érdemes volna az attitűdöket tulajdonképpen generáló értékvilágot is feltérképezni, empirikus eszközökkel bemérni. A 30-as években ez az igény hozta létre Allport és Vernon még ma is székében-hosszában alkalmazott értékesztjét, melynek gyöngéje – akárcsak a nyomukba szegődött értékesztek légiójáé – az axiológiai szempontok szelektív, néhány, szinte taláalomra kiragadott premissza révén történő alkalmazása, A hajdan Spranger által felvett "típusok" Allport és Vernon értékorientációs tesztjébe való felvételükkel hosszú időre meghatározták az értékesztek operacionális dimenzióit. Mint ismeretes, Spranger hatféle változatát különítette el az ember lehetséges értékírányultságainak. A "gazdasági" ember a haszonelvű etika rabja, aki a hasznosat azonosítja a jóval. Az "elméleti" ember az igazságot tartja mindenek előtt fontosnak, az eszméket objektivitásuk és logikai ellentmondásmentességük alapján ítélve meg. Az "szociális" ember számára a belső tapasztalás és harmónia a legnagyobb érték, a dolgokat a számára okozott esztétikai élmény minőségével méri. A "szociális" ember a humanista értékeket keresi, a szerepet és a hűség szolgája. A "politikai" ember a hatalom akarását

tartja leginkább szem előtt. A "vallásos" ember pedig az élet transzcendens értelmét keresve lebecsüli a fenti öt evilági érték fontosságát.

Az értékeknek az attitűdökkel való összevetése során kiderült, hogy az értékek mérésekor elsősorban arra kell ügyelni, hogy az értékek az attitűdökhöz képest általánosabbak, centrálisabbak, tartósabbak, kevésbé helyzethez kötöttek érvényesülnek, és a változással, változtatással szemben ellenállóbbak. (Bizonyos persze, hogy geneziséük, a társas életben betöltött funkciójuk is más. Ilyen szempontú vizsgálatok azonban kifejezetten érték szempontból nem voltak.)

Időközben az antropológia is kialakította a maga értékfogalmát, amely nem az egyes ember preferenciális viselkedése, hanem inkább annak szociológiai előfeltételei, mindenekelőtt a kulturális minták egységesnek elfogadott rendszere tekintetében próbálta meghúzni a fogalom határait. A szociológiában viszont a tudásszociológiai irányzat az értékek és az ideológiák, illetve az értékek keletkezése és a szociális szerkezetek összefüggéseinek kutatása felé orientálódott.

Az értékutatók jelenlegi helyzetében visszatükröződik ez a kiinduló állapot. A legfőbb nehézség, hogy a különböző szempontú értékutatókat tethetetlen közös nevezőre hozni, mert minden egyes szintézis bizonyos fontos mozzanatok elvesztésével fenyeget. Az értékek osztályozása mind-egyik rendszerben óhatatlanul azzal jár, hogy valamiképpen maga a probléma torzul, válik a rendteremtő kényszer áldozatává.

E heterogén rendszerezések nyomják rá bélyegüket mind a kortárs axiológiai művekre, mind pedig a társadalomtudományokban folyó értékutatókra. (Egészen másfajta alapfeltételeket fogad el, s másfajta elméleti problémakörhöz ragaszkodik például a közgazdasági vagy politika-elméleti értékutató, mint a kulturális értékek legtöbb vizsgálata.) Úgy tűnik, nem sikerült még megtalálni azokat az elméleti fogódzókat sem, amelyek az egy-egy területen folyó empirikus értékutatók kumulatív-tását, egymásra épülését elősegíthetnék. Nincsenek még széles körben elfogadott szabályszerűségeket kifejező tudományos fogalmaink az értékek természetéről, keletkezésükről, dinamikájukról, elhalásukról, az értékutatók összetételéről és hierarchikus rendjük működéséről, jelentésük változásainak okairól és hatásáról.

Ilyen elméleti problémák az általunk ismert valamennyi értékutatóra jellemzőek, s főként azokra, amelyek révén rövid idő alatt szereztek be a kutatók standardizált eszközökkel információkat. Mi is ezt tettük azzal a két teszttel, amelyek nem is a mi társadalmunk s nem a magyar kultúra talaján jöttek létre. Megjegyezzük, hogy ilyen tematikájú hazai teszttünk tudomásunk szerint nincs is, s kutatásunk során nem

támaszkodhattunk semmilyen érdemleges tudományos előzményre a felsőoktatási intézmények végzős hallgatóinak értékeiről.* Nem tudjuk tehát – s a mi kutatási eszközeinkkel nem is lehet megállapítani –, milyen folyamatból ragadtunk ki egy időszakot, milyen volt a régebbi évfolyamok diákjainak értékvilága, s hogyan változott meg (megváltozott-e egyáltalán) a vizsgált nemzedék értékrendje. Az általunk végzett elemzés tehát csak igen korlátozott érvényű következtetések levonását engedi meg. Ennek ellenére reméljük, hogy vizsgálataink egy szélesebb körű tapasztalati áttekintésen belül hozzájárulnak a végzős hallgatók szociológiai megismeréséhez.

A vizsgálat körülményei

Két vizsgálat eredményeiről számolunk be. 1977-ben négy főiskolai típus** (tanítóképző főiskola, tanárképző főiskola, mezőgazdasági és műszaki főiskola) hallgatóit kérdeztük meg két orientációs tesztet alkalmazva (Rokeach-teszt, Super-teszt). Kérdésfeltevésünk az volt, hogy milyen különbségek és hasonlóságok mutatkoznak az egyes főiskolai típusok között. E minta létszáma 119 volt, életkor szerint homogén (mindannyian végzősök). A nemi összetétel az egyes főiskolai típusok jellege szerint igen aránytalan volt, egészében 56- (nők) 44%- (férfiak) körül alakult. Társadalmi származás szerint a mintasokaság az értelmiségi-alkalmazott rétegnek a szakmunkások rétegével leginkább érintkező "alsó peremből", illetve a szakmunkások rétegébe tartozó családokból érkezett a főiskolákba. Általában véve azt lehet mondani, hogy mintánk társadalmilag mobil, felsőfokú végzettséget a családban elsőként szerző személyekből állt.

1978-ban a vizsgálatot megismételtük, ezúttal utolsó éves egyetemi hallgatók körében. A módszer a Rokeach-teszt esetében változatlan volt, a Super-teszten kisebb módosításokat hajtottunk végre. Mintánk ezúttal 350 személyből állt, életkor szerint szintén homogén (mindannyian utolsó éves egyetemisták). A minta nemi megoszlása az egyes egyetemi típusok szerint jellegzetesen változó volt, de összességében 50-50% körül alakult. Hétféle egyetemi intézménytípus körében folytattunk vizsgálatot**

* A miénktől merőben eltérő céllal és módszerrel vizsgáldott Varga Károly a 60-as évek második felében a magyar egyetemi hallgatók életfelfogásáról.

** A főiskolák és az egyetemek tételes felsorolását lásd a mellékletben.

(közgazdasági, műszaki, bölcsész, természettudományi, jogi, mezőgazdasági, orvostudományi). Társadalmi származás szerint ez a minta az értelmiségi réteg "felső peremébe" tartozó családokból érkezett az egyetemre, s ennél fogva az értelmiségi-alkalmazott, illetve szakmunkás rétegekbe tartozó családok gyermekeit kisebb arányban voltak képviselve. (A mezőgazdasági munkás rétegbe tartozó családok gyermekeinek reprezentációja mindkét mintában egyformán alacsony.) Az egyetemista mintáról általában véve tehát azt mondhatjuk, hogy társadalmilag nagyjából az immobil, azaz olyan családokból való, ahol legalább az egyik szülőnek már van diplomája.

1. táblázat

Az intézményi típusok és a minta megoszlása %-ban az 1977-es vizsgálatban

n=119

Tanítóképző	Tanárképző	Műszaki	Mezőgazdasági
30	30	31	28

főiskolák

2. táblázat

Az intézményi típusok és a minta megoszlása %-ban az 1978-as vizsgálatban

n = 350

Közgazdaság- tudományi	Műszaki	Bölcsészeti- tudományi	Természet- tudományi	Állam- és jog- tudom.	Agrár	Orvos- tudom.
41	48	63	41	45	79	32

egyetemek (karok)

Mivel a második vizsgálat feldolgozása során számítógépet is igénybe vehettünk, ezáltal a képzési intézmény típusán kívül más független változó hatásait illetően is bővebben végezhetünk elemzéseket. Használtuk a nem, a szülők iskolai végzettsége, a szülők foglalkozása, az egy főre jutó jövedelem, valamint a képzési intézmény székhelyének településjellege változóját.* Elemzéseink a kis cellaszámok miatt általában nem léphették túl a kétdimenziós táblák határait, de ahol lehetett, ott háromdimenziós elemzéseket is végeztünk.

A vizsgálat céljaira egy kérdőívet szerkesztettünk, mely három részből állt. Az első részben a válaszadó fontosabb demográfiai és szociális adatait vettük föl, mint pl. a nem, születési idő, hely, szülők iskolai

* Az adatfeldolgozásban Malyáta Dezső volt segítségünkre az Egyetemi Számítógéppontból, akinek segítségéért ezúton fejezzük ki köszönetünket.

végzettsége, foglalkozása, lakóhelye stb. A második rész a Rokeach-teszt, a kérdőív harmadik része pedig a Super-tesztet tartalmazta.

Ez utóbbi teszt 45 kijelentést tartalmaz, melyeket fontosság szerinti osztályozásra vettünk föl. Mindegyik kijelentés a kívánatos munkára vonatkozik.¹ A kérdőíveket a vizsgálati személyek egyenként töltötték ki a vizsgálatvezető jelenlétében, a kitöltés mindegy 30-45 percet vett igénybe.'

A Super-teszt eredményei az 1977-es és az 1978-as vizsgálatban

Az 1977-es vizsgálatban a következő dimenziókban mértük a vizsgált személyek munkával kapcsolatos értékprioritásait. (A dimenzió neve alatt a dimenzióba tartozó fontosság szerint minősítendő állítások szerepelnek.)

1.KREATIVITÁS

új elképzeléseket alakíthat ki
valami újat alkot
új ötletei lehetnek

2.IRÁNYÍTÁS

irányíthat másokat
hasznosíthatja vezetési képességeit
mások munkáját is irányíthatja

3.TELJESÍTMÉNY

elégedett lehet munkája végeztével
nincs kétsége az eredmények alapján, hogy munkája jó-e, vagy
sem
láthatja erőfeszítéseinek eredményét

4. KÖRNYEZET

szép környezetben dolgozhat
kényelmes körülmények között lehet
nyugodtan dolgozhat (csend, jó világítás, tisztaság stb.)

5. FELSŐ KAPCSOLATOK

biztos lehet a főnöke felől
okos főnöke van
megértő vezetője van

6. ÖNÉRVÉNYESÍTÉS

olyan ember lehet, amilyen szeretne
érvényesítheti személyes életstílusát
olyan életet élhet, mit legjobban szeret

* A vizsgálatvezető Ungár András volt.

7. BIZTONSÁG
biztos lehet abban, hogy mindig kap munkát
mindig megfelelő munkával rendelkezik
biztos lehet abban, hogy újra kap munkát, ha a jelenlegit befejezte
8. TÁRSAK
a többiek közé tartozik
barátkozhat munkatársaival
jó kapcsolatokkal rendelkezik a munkatársaival
9. ESZTÉTIKUM
művészi képességeire szükség lehet
szébbé teheti a világot
szépet alkothat
10. PRESZTÍZS
tekintélyt szerezhet munkájával
biztos lehet afelől, hogy a többiek is becsülik munkáját
mások felnéznek rá
11. FÜGGETLENSÉG
szabadon dönthet a saját területén
saját döntéseket hozhat
maga rendelkezhet maga fölött
12. VÁLTOZATOSSÁG
változatosan dolgozhat
nem kell minduntalan ugyanazt csinálnia
sokféle dolgot csinálhat
13. ANYAGI HASZON
anyagilag jól érvényesülhet
elég pénzt keres ahhoz, hogy lépést tartson a megélhetési költségekkel
eleget keres ahhoz, hogy normálisan éljen
14. ALTRUIZMUS
másokon segíthet
más emberek javát szolgálhatja
jót tehet mások érdekében
15. SZELLEMI ÖSZTÖNZÉS
szüntelenül új, megoldatlan problémákba ütközik
új gondolatokkal találkozhat
állandóan szellemileg izgalmas munkát végezhet.

Az egyes értékekhez tartozó állítások a kérdőívben rendszertelenül voltak elszórva, így a vizsgált személyek válaszait feltehetően kevésbé befolyásolja a logikai következetességre törekvő stratégia. A vizsgált személyeknek minden egyes állítással kapcsolatban állást kellett foglalniuk, egy ötfokú skálán megjelölve, hogy milyen mértékben tartják az állítások tartalmát magukra nézve fontosnak.

Az 1978-as vizsgálatban bizonyos változtatásokat hajtottunk végre. A változtatások ugyan a teszt megbízhatóságának a rovására mentek, de talán egy lépéssel közelebb vitték a tesztet a hazai viszonyainkhoz. Elhagytuk a környezet-értéket, és helyébe a játék-értéket tettük (megfogalmazását lásd lentebb), mert úgy véltük, hogy ezáltal kontrollt építhetünk be a többi, munkával szorosan kapcsolódó érték mellé. Egyébként a környezet nem tartozott a preferált értékek közé korábban. A biztonság értéket azért hagytuk el, mert ez amerikai összefüggésben a munkanélküliség ellentétéként szerepelt, s bár némileg átfogalmaztuk, a vizsgálati személyek elég "langyosan" fogadták korábban. Úgy véltük, hogy a hazai terepen talán érdemes lenne egy humán értékkel kísérletezni, mely a technikai racionalitás szellemében fogant munkaértékek par excellence társadalmi értéként való ellensúlya lehet (jövő, igazságosság, konfliktusvállalás). A két újonnan beiktatott érték megfogalmazásai a következők voltak:

JÁTÉK:

olyat is csinálhat, ami más szemében fölöslegesnek tűnhet pillanatnyi kedve dönti el, hogy mit csináljon

olykor játszhat is

HUMÁN:

sikerét vagy kudarcát csak a következő nemzedék döntheti el
tehet valamit a társadalmi igazságosságért
konfliktusokat kell vállalnia.

A következőkben nézzük meg az eredményeket a super-teszt kapcsán (3. táblázat).

A/

Főiskolások

Tanítóképzős főiskolások

A tanítóképzős fiatalok a super-teszt által kínált 15 érték közül legálább 7-et preferáltak. (Elég nehéz meghúzni a határt, mert az egyes értékekre adott fontossági pontátlagok között igen csekély a különbség.

2. táblázat

A főiskolai típusok szerinti képzési csoportok Super-értékének rangsorai az Átlag és a V szerint

Érték ²²	Tanítók- képző	V ²³	Érték	Tanár- képző	V	Érték	Műszaki	V	Érték	Mozgás- dasági	V
3	13,31	10,67	3	12,6	16,59	12	12,51	12,26	13	12,14	19,22
12	12,81	13,38	12	12,3	13,74	3	12,4	15,27	6	12,10	18,01
14	12,31	17,63	14	12,3	16,75	6	12,1	22,77	3	11,60	16,18
1	12,1	14,21	1	12,1	16,20	13	12,00	18,63	7	11,57	22,17
8	12	18,23	6	12,05	23,09	1	11,7	17,10	8	11,40	19,30
6	11,96	12,29	7	11,5	14,02	7	11,67	18,26	12	11,6	17,93
7	11,86	17,97	11	11,45	22,26	8	11,58	20,31	11	11,21	22,64
11	11,13	23,81	8	11,3	18,17	11	11,48	16,81	1	11,14	19,36
13	10,86	18,83	13	11,2	22,23	14	10,41	21,74	14	11,00	21,62
13	10,87	19,37	9	10,9	22,01	13	10,35	20,92	4	10,75	15,90
9	9,58	20,23	13	10,45	28,53	10	10,22	20,90	5	10,4	23,50
10	9,7	25,67	10	9,93	20,30	4	9,90	23,09	10	9,78	25,36
5	9,10	21,21	4	9,3	28,76	5	9,51	31,47	15	9,53	28,94
4	8,82	20,07	5	8,9	26,43	2	7,96	26,46	9	8,03	20,84
2	5,65	37,75	2	6,5	41,38	9	7,54	31,66	2	7,75	30,97

22 A V²³ értéket az Átlagok és a szórák arányosításait mutatják. Minél magasabb az érték vonatkozásában, annál kisebb a konszenzus a választások körében.

23 az értékek kódjelleinek magyarázata

- 1 - Kreativitás
- 2 - Irányítás
- 3 - Teljesítmény
- 4 - Könyvet
- 5 - Feladatok
- 6 - Összefoglalás
- 7 - Biztonság
- 8 - Társak
- 9 - Késztikus
- 10 - Praxisz
- 11 - Függetlenség
- 12 - Változtatás
- 13 - Anyagi haszon
- 14 - Altruizmus
- 15 - Szellemi tisztaság

(Első helyre a teljesítmény került, mely hangsúlyozottan a munka jó és pontos elvégzése iránti igényt jelenti, az erőfeszítéssel-arányban álló jó teljesítmény előnyben részesítésére utal. A csoport egységesnek mondható e vezető érték preferálásában, a v% értéke itt a legalacsonyabb (10,67) mind közül (vö. 3. táblázat).

A teljesítmény- érték mögötti bolyban találhatóak a következő értékek: változatosság, altruizmus, kreativitás, társak, önérvényesítés, biztonság.

E preferált értékeket áttekintve megállapíthatjuk, hogy a tanári pálya kívánalmainak megfelelő, reális értékválasztással van dolgunk. (Talán a függetlenséget hiányolhatjuk csak, mely érdekes módon "megszórta" a besorolásokat (v=23, 81), s így nem alakulhatott ki konszenzus fontosságát illetően.) A két individuális érték, az önérvényesítés és a biztonság a privátszféra jelentőségére enged utalni. Ebben a teszt általános beállítottságának is láthatjuk hatását, de lényegibb talán az a szempont, hogy nőkről és társadalmilag mobil személyekről van szó, ami indokolhatja a biztonságos, nyugodt személyi szférának tulajdonított fokozott jelentőséget. Erdemes megemlíteni, hogy a már említett függetlenség-értéken kívül, de még ennél is markánsabban rajzolódik ki a konszenzushiány a presztízs-érték mentén. Egyesek nagyon fontosnak tartják, mások egyáltalán nem tartják fontosnak ezt az értéket. A többség azonban közömbös.

Az elutasított értékekre térve, megállapítható, hogy az abszolút utolsó érték (98% valószínűség mellett szignifikánsan) az irányítás. Ugyancsak elutasításra talált a környezet, valamint a felső kapcsolatok. Legkisebb konszenzus az irányítás elutasítása esetében van, a v értéke 35, 75.

Az összkép azt mutatja, hogy a tanítóképzősök értékvilága emberközponitú, ahol a kreatív, nyugodt személyi életvitel társas összefüggésben áll a középpontban, elutasítván mind a másoktól való függőséget, mind a mások fölötti hatalmat. Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy talán nem készítik föl eléggé a leendő pedagógusokat arra a nem jelentéktelen konfliktusforrásra, mely éppen az iskolai szervezet hierarchikus tagolódása és az értékeszt által is regisztrált egyéni törekvések közötti összeütközések folytán adódhat. Bármennyire is szimpatikus tehát a vizsgálati személyek ideálvilága, nem eléggé tükröződik benne a reális társadalmi világ, mely – különösen az iskolában – alá- és fölérendeltségi kapcsolatokban tételezi önmagát.

Tanárképző főiskolások

A tanárképző főiskolások értékek tekintetében nem különböznek túlságosan a tanítóképzősöktől. Az egyes értékek ranghelyei közötti különbség minimális, így, amikor "első", "második" stb. helyről beszélünk,

statisztikai értelemben nincs szó szignifikáns különbségről, hanem csak gyengén kitapintható tendenciáról.

A csoportban első helyen a teljesítmény szerepel, mely a befektetett erőfeszítésekkel arányos munka kiemelt fontosságára utal. Az osztályzatok gyakorisági eloszlása azt mutatja, hogy a konszenzus nagy ebben a tekintetben. Második helyre a változatosság került. Ebben a sokféleségre, a monotonia kerülésére törekvő igény fejeződik ki. (A konszenzus itt is magas). Az altruizmus a vezető értékek bolyában helyezkedik el. Jellegzetes pedagógus értékek kell azt tartanunk, mely a mások segítségére, az emberek javát szolgáló tevékenység fontosságára int. Ezt az értéket követi a kreativitás, az új ötletek, új elképzelések fontosságának elismerése, mely hasonló súllyal szerepel ebben a pedagóguscsoportban is, mint az előzőben.

Az önérvényesítés és a biztonság privat értékeinek súlyát bizonyára hasonló tényezők magyarázzák, mint az előbbi csoportban. Társadalmunk a fiatal, frissen diplomázó lányok számára (megtetézve talán a társadalmi mobilitásból adódó fokozott biztonságigénnyel) nyugodt, kiegyensúlyozott, családcentrikus életvitelt ír elő – legalábbis ideálként. Az élbolyban szerepel a függetlenség, mely a személyi autonómia, a döntési, választási szabadság (már amennyire ténylegesen ennek felel meg a teszt által kínált operacionális változat) fontosságára utal a megkérdezettek számára.

A három leginkább elutasított érték is teljesen ugyanaz, mint az előző csoportban. A legkevésbé elismert érték az irányítás, a mások vezetésének értéke. (Érdekes, hogy milyen mereven szembenáll ez az érték az altruizmussal, jóllehet logikailag a különbség nem annyira magától értetődő. Másokon értelmesen segíteni ugyanis sokszor nem lehet vezetés, irányítás nélkül. Utóbbi azonban valamilyen okból pejoratív színezetet ölt, és nemcsak ebben a csoportban.)

A felső kapcsolatokat mint értéket itt is elutasítják, ami bizonyára hasonló konfliktusokat szül majd az életben, mint amilyenekre a tanítóképzősökkel kapcsolatban utaltunk. Ennek az értéknek az elutasítását hasonló tényezők motiválhatják, mint az irányítás visszautasítását. A két érték együttes elutasítása a csoportban bizonyára nem véletlen, miként az sem, hogy a biztonság és az önérvényesítés értékei az élbolyban fordultak elő. Következtetésre szűkös lehetőségeink vannak, inkább *sejteni* merjük, hogy a végzős pedagógusjelöltek valamiképpen kritikával illetik azt a hierarchikus tagolódást, mely az életben vár rájuk. Ez a kritika azonban kimerül egyfajta "passzív rezisztenciában". A környezet

elutasítása ebben a csoportban is megjelenik, a szép, kényelmes, csendes munkahely a jelek szerint nem érték a pedagógusjelöltek szemében. Az osztályzatok gyakorisági megoszlása alapján úgy tűnik, hogy az álláspont inkább közömbösséget takar a kérdésben (miként a nem tárgyalt értékek vonatkozásában is), mint igazi elutasítást.

Műszaki főiskolások

A műszaki főiskolásoknál az a helyzet, hogy az élbolyban lévő értékek közötti különbségek nem túl jelentősek (ennek oka a nagy szórás), a rangsor tehát csak tendenciát jelez. Első helyre a változatosság, a monotónia, az unalom ellentéte került. Második helyen preferálják a teljesítményt, a jól végzett munka értékét. Harmadik helyre került az önérvényesítés s közvetlen utána az anyagi haszon. Utóbbi az anyagi érvényesülést, a pénz fontosságát hangsúlyozza. Zömében fiukról lévén szó, akikre a társadalom tradicionálisan a "családfenntartó" szerepet osztja (legalábbis lélektani értelemben véve), ez az eredmény nem meglepő. Ezt követi a kreativitás és a biztonság.

Az elutasított értékek között az esztétikum, a művészi képességek, a szép megteremtésére irányuló igény elutasítása a legerősebb, de az elutasított értékek közé tartozik az irányítás és a felső kapcsolatok is. Az elutasítás helyesebben fogalmazva inkább közömbösség, illetve konszenzus hiánya. Egyértelmű elutasítást csak az esztétikum esetében tapasztaltunk.

Mezőgazdasági főiskolások

A mezőgazdasági főiskolások értékei között első helyen az anyagi haszon szerepel, ami a csoport erőteljes hétköznapias, gyakorlati orientációjáról tanúskodik, és egyben azt mutatja, hogy nem éri őket olyan értékkultivációs hatás, ami a pedagógusok esetében volt tapasztalható. Második helyre a személyes életstílus, a nyugodt élet vágyát tükröző önérvényesítés került. Harmadik helyen áll a teljesítmény, a munka jó elvégzésének értéke. Következő érték a biztonság, majd a társak. Az élbolyban szerepel még a változatosság és a függetlenség.

Értékeik között nem differenciálnak élesen (még gyengébben, mint a másik három csoport). Az élboly értékei személyközpontúak, azt mondhatnánk, horatiusi értékstruktúrárt tükröznek.

Az elutasított értékek között legerőteljesebben az irányítást vetik el, ami egyáltalán nem meglepő az előnyben részesített értékek ismeretében. A műszaki főiskolásokhoz hasonlóan a mezőgazdasági főiskolások is elutasítják az esztétikum értéket. A negatív vagy inkább hangsúlyozottan

közömbös értékek közé sorolják a szellemi ösztönzést, mely a szüntelenül új problémákat, új gondolatokat jelentené.

A négy főiskolás csoport összehasonlítása

A Super-teszt alapján nyert értékrangsorok azt mutatják, hogy az egyes alcsoportok meglehetősen kevésbé különböznek egymástól a teszt által mért értékek tekintetében. A rangkorrelációs együttható mindegyik csoportpár esetében magas (0, 8 körül).

4. táblázat

Az egyes főiskolás csoportok Super-érték sorrendjének
rangkorrelációs együtthatói

1 -- 2	$r_s = 0,9810$
1 -- 3	$r_s = 0,8465$
1 -- 4	$r_s = 0,8012$
2 -- 3	$r_s = 0,8352$
2 -- 4	$r_s = 0,8221$
3 -- 4	$r_s = 0,8170$

Ennek két oka lehet. Az egyik a teszt differenciáló képességének hiánya, ez azonban nem valószínű, mivel egyes értékek esetében igenis megmutatkozott a különbség a csoportok között. A másik- és véleményünk szerint valós ok abban keresendő -, hogy a vizsgált értékek természete olyan, hogy elsősorban az életkor és a társadalmi-gazdasági státus tekintetében lehet érzékeny, mintánk pedig ebből a szempontból nézve homogén.

Az alapvető homogenitás mellett érdekesek a különbségek. Ami a pedagógusok (a tanítóképzősök és tanárképzősök) csoportját illeti, ott érdemleges különbségről nem beszélhetünk, a két csoport teljes egészében egymás tükörképeinek tekinthető. Ez a kétféle főiskola hasonló karakterből, valamint a fenti képzési intézményekbe bekerülő személyek demográfiai, szociológiai paramétereinek hasonlóságából következik.

Mindkét csoport hasonló értékeket preferál (pl. teljesítmény, változatlanság, altruizmus) és hasonló értékeket utasít el (pl. irányítás, felsőkapcsolatok).

A műszaki főiskolások és a mezőgazdasági főiskolások csoportja egészében véve jobban különbözik a pedagógusok csoportjától, mint egymástól. Vezető értékek között az előző csoporttól eltérően megjelenik az anyagi haszon, valamint az önérvényesítés. A műszakisok számára a változatosság fontos érték, a mezőgazdasági főiskolások értékei közül ez hiányzik.

Az elutasított értékek között a mezőgazdaságiak egyedül állnak a szellemi ösztönzés közömbös fogadtatásával. Mindkét csoport elutasítja az esztétikumot (vagy legalábbis hangsúlyozottan közömbös vele szemben).

Érdemes megemlíteni, hogy mind a négy csoport negatívan viszonyul az irányítás értékéhez. Ennek okát csak találgatni tudjuk. Feltehető, hogy ebben egy eddig kevésbé ismert társadalmi közzefogás játszik szerepet (mely minden bizonnyal nem egyformán jellemez minden társadalmi réteget, de nagyon elterjedt), miszerint az irányítás, a vezetés anyagi előnyeit nem ellensúlyozza a felelősség, a közéletben való aktív részvétel folytán várható veszély és kockázat. Egyfajta közéleti, társadalmi viszálykodás jelét láthatjuk ebben az eredményben, amelynek érvényességét közvetve alátámasztja a személyes boldogulással kapcsolatos "óvatos" értékek túlsúlya.

B/ Egyetemisták

TTK-sok

A TTK-sok számára a változatosság a vezető érték, melyet két intellektuális érték, a kreativitás és a szellemi ösztönzés követ, negyedik vezető értékük az önérvényesítés. Ez az érték-konstelláció jellegzetes tudományos-elméleti magatartásának felel meg, melyet az önérvényesítés mozzanata individualizál (Vö. 5. táblázat).

Orvostanhallgatók

Az orvosok vezető értéke az altruizmus, ezt követi a változatosság, majd a teljesítmény és a társak. Ez a rangsor elég jól mutatja a teszt érvényességét, hiszen az altruizmus és a társak értékei jól egybevágnak az orvosi hivatásideológiák által kultivált orvosi értékekkel. Fontosságuk ugyanakkor nyilvánvaló az orvosi hivatás gyakorlásában is. A teljesítményérték előnyös szerepe azt tükrözi vissza, hogy az orvosi munka eredménye kiváltképpen mérhető, szubjektív megítélésekre az eredménnyel kapcsolatosan kevésbé nyílik lehetőség, mint más munkaterületek kapcsán. S ami szorosan összefügg a mérhetőséggel, de azzal nem azonos, a negatív eredmény az orvosi munka esetében mélyebben és morálisabban esik latiba, mint más munkaterületeken.

Agrártudományi egyetemisták

Ebben a csoportban a változatosság után az önérvényesítés, a függetlenség és a teljesítmény áll. Individuális és teljesítményorientált értékrendszert tükröz a mezőgazdasági egyetemisták preferált értékrangsora, melyet a negatív póluson még mizantróp álláspont is kísér. (A társak ui. az elutasított értékek között szerepelnek.)

Jogászok

A joghallgatók körében az önérvényesítés áll az első helyen, ezt követi a változatosság, majd a szellemi ösztönzés és a függetlenség. A jogi pályák tényleges különbségeinek ismeretében (ügyész, törő, ügyvéd, jogtanácsos, államigazgatási szakember) meglehetősen ügyvéd-centrikusnak tűnnek a preferált értékek, ezt közvetve alátámasztja a nem preferált két hierarchikus érték is. (irányítás, felső kapcsolatok).

Közgazdasági egyetemisták

A közgazdasági egyetemisták körében a változatosság áll az első helyen, melyet a szellemi ösztönzés, a kreativitás és az önérvényesítés követ. Ez az értékstruktúra intellektuális, individuális magatartást tükröz, vagyis ugyanazt a tudományegyetemi rangsort látjuk viszont, mint a TTK-sok esetében. Vagy a Super-teszt nem elég érzékeny, vagy pedig a közgazdasági egyetemisták előtt álló pályák anticipációja érték tekintetben nem eléggé világos.

Műszaki egyetemisták

A műszaki egyetemisták körében a változatosság áll első helyen, ezt követi a társak, majd az önérvényesítés és a kreativitás. Ebben a rangsorban csak a társak kitüntetett helye a meglepő, *inkább* a teljesítményt vártuk volna befutni. Ha érvényes eredményről van szó, az komoly fordulatot sejtethet műszaki végzős szakembereink szemléletében, ami az "emberi kapcsolatok" irányzat hatásaival hozható összefüggésbe. Feltehető, hogy ezek a műszaki szakemberek ilyen kiemelkedő fontosságot tulajdonítva a társaknak, munkájukban a "működés" dimenzióra teszik majd a hangsúlyt, szemben a mérhető teljesítményekkel. Ez emberi szempontokból előnyös, gazdasági szempontokból nézve már nem. De végül is csak spekulációról van szó, nem tudjuk, miként változik majd később ez a rangsor.

Bölcsészhallgatók

A bölcsészkarai egyetemisták esetében a szabvány tudományegyetemi modellel találkozunk, mely ugyanaz, mint amit a TTK-sok és a köz-

5. táblázat

Az agrárisági kataszteri lipusok szerinti képzési csoportok magyar-értelemezett mutatói az állag és a v szerinti

Ártek ¹	TK ²	v	ártek	Orvos ³	v	ártek	Ágár ⁴	v	ártek	Jogt. ⁵	v	ártek	Közf- ⁶	v	ártek	Művelői ⁷	v	ártek	Bölcsésés ⁸	v
10	12,36	22,15	8	13,83	72,43	10	12,46	60,77	3	12,37	50,03	10	11,88	37,37	10	11,47	57,53	7	12,12	69,9
14	11,91	55,29	10	11,91	72,43	3	11,42	45,70	10	12,17	45,44	7	11,28	42,55	1	11,27	53,32	3	11,88	41,6
7	11,68	51,70	5	11,72	99,74	11	11,53	77,20	7	11,64	62,00	14	11,33	72,70	3	11,08	64,54	14	11,86	56,3
3	11,61	53,59	1	11,00	77,06	5	11,05	92,00	11	11,40	64,31	3	11,13	68,81	14	11,03	73,00	10	11,80	58,4
1	11,45	54,77	7	10,98	59,65	14	11,01	64,49	14	11,08	67,65	1	10,66	85,27	7	10,91	66,47	11	10,89	68,8
12	11,43	86,00	3	10,72	68,61	7	10,64	103,46	5	11,03	50,83	5	10,32	86,35	5	10,74	75,32	8	10,68	59,8
5	11,22	43,62	14	10,56	74,85	12	10,32	100,83	8	11,03	55,24	8	9,95	71,00	11	10,28	112,48	5	10,56	78,3
9	11,17	60,17	11	10,53	52,20	8	10,28	89,40	1	10,36	83,81	11	9,65	59,67	8	9,55	107,67	1	10,29	75,8
11	10,87	86,39	12	10,34	60,66	9	9,13	60,02	12	10,03	69,52	12	8,76	68,00	12	9,35	84,05	13	8,83	36,8
13	9,5	87,59	9	8,22	25,27	4	9,92	92,38	9	10,02	57,45	9	8,6	65,05	9	9,19	79,40	9	7,81	92,8
9	9,13	70,96	4	8,75	72,27	1	8,71	76,98	4	8,05	92,33	6	7,34	62,80	6	7,71	94,22	12	7,69	79,1
4	8,03	75,60	13	8,38	91,82	6	8,06	83,79	6	7,72	76,55	4	7,31	74,62	4	7,98	57,03	2	7,42	68,4
6	6,95	66,43	6	7,22	54,53	13	7,28	86,10	13	7,15	78,11	13	6,13	103,50	13	7,33	84,45	4	6,35	64,8
2	5,61	92,07	2	4,94	89,19	2	6,63	83,03	2	5,84	62,67	2	5,78	56,15	2	6,46	56,07	6	5,90	80,8

* Az ártekak kösjeleinek meggyarítása

- 1 - Török
 2 - Járak
 3 - Végeli házaspár
 4 - Végeli házaspár
 5 - Földön házasítottak
 6 - Teljesítettség
 7 - Frányiák
 8 - Szallemi kastélyok
 9 - Altruizmus
 10 - Végeli házaspár
 11 - Függetlenség
 12 - Prózisták
 13 - Buzgóság
 14 - Erőtelenség

gazdasági egyetemisták esetében láttunk. Intellektualitás, individualitás és a változatosság előnyben részesítése jellemzi ezt a modellt.

Az egyes egyetemista csoportok összehasonlítása

Az egyetem jellege inkább a vezető értékek vonatkozásában gyakorol befolyást, mintsem a nem preferált értékek vonatkozásában. Az irányítás és a felső kapcsolatok mind a hat csoport esetében a négy legutolsó érték között van, ami életünk egyik realitásának, a bürokratikus-szervezeti viszonyoknak reakciójaként értelmezhető. Érdeemes volna kutatni a kérdést, hogy a két hierarchikus érték ezen általános tagadásának mi az oka. Annál is inkább megfontolandó ez a kérdés, mert az egyetemi végzettség ma egyben a hivatali előbbre jutás záloga is, és érdemes volna megnézni, miként alakul ezeknek az értékeknek a rangsora később, a munkahelyen, ahol mind az irányítás, mind a felső kapcsolatok kikerülhetetlen valóságot jelentenek.

Ugyancsak az általánosan nem preferált értékek sorába tartozik a játék is, amin nem csodálkozhatunk, hiszen a játék-értékek a többi 13 munkaértékkel nyilván nem vehetik föl a versenyt. Ez mindenképpen a mezközgázdasági életben elkülönülő megítélését jelenti a szabad időhöz képest. A hét csoportból csak két csoport esetében hiányzik az esztétikum a sereghajtó értékek közül (TTK és a bölcsész). A bölcsészek esetében elutasított érték a presztízs, ami a várható munkakör vélt sajátosságai alapján magyarázható. A TTK-sok esetében elutasított érték az anyag, a mezőgazdasági egyetemisták esetében pedig a társak. Utóbbiak esetében a társak-érték elutasítása magyarázható azon az alapon, hogy a mezőgazdasági munka olyan jellegű, ahol inkább az ember-természet-kapcsolat áll előtérben (különösen az érzészeknél) és a pályaválasztó motívumok közül a mizantropia sem zárható ki.

A TTK-sok anyag értékkel kapcsolatosan tapasztalt elutasítására nem tudunk magyarázatot adni.

A preferált értékek tekintetében azt látjuk, hogy a változatosság mind a hét csoport esetében a preferált értékek sorába tartozik. Az önérvényesítés az orvosok kivételével jellemző preferált érték. A szellemi ösztönzés négy esetben lép a vezető értékek közé (kivétel: orvosok, mezőgazdasági, műszaki). A kreativitás értéke négy esetben (kivétel: orvos, mezőgazdasági, jogtudományi) vezető érték.

Az egyetemista mintát módunk volt néhány szociológiai-demográfiai változó függvényében bontani. Nemek szerint nem tapasztaltunk lényeges különbségeket az értékek rangsorai között ($r=0,947$; tehát igen szoros). A család egy főre jutó jövedelme függvényében a "legszegényebbek"

(az 1000 Ft/egy főre jutó jövedelem alattiak) körében tapasztaltunk eltérést: ebben a csoportban az altruizmus és a társak a preferált értékek közé tartozik, szemben az összes többi "gazdagabb" csoporttal. Ez az eredmény mintha alátámasztaná azt a sztereotípiát, hogy a rosszabb anyagi helyzet az emberi, közösségi értékek nagyobb megbecsülésével jár együtt. (Persze sok más tényező is lappanghat az eredmény mögött.)

Reményeket fűztünk a szülők iskolai végzettsége változójához, mint differenciáló tényezőkhöz, azonban nem mutatkozott szignifikáns különbség az e változó mentén képzett csoportok között az érték rangsorolásban.

Feltehető – különösen az utóbbi eredménnyel kapcsolatban –, hogy az értékek eloszlása talán nem követi mereven a társadalmi struktúrába való bele tagozódást, hanem éppen az értékek mediatív volta miatt az érték-preferenciákban való különbözős okai nem vezethetők le mereven a társadalmi lét objektív viszonyaiban elfoglalt hely különbségeiből. Ezt az értelmezést más empirikus érték-vizsgálatok eredményei is alátámasztják.³

De az értékconszenzusra az is alkalmat adhatott, hogy az a tény, miszerint valaki felsőfokú tanintézetbe jár, általában már az értelmiségi vonatkoztatási csoporttal való azonosulást jelenti, s ily módon homogenizálja az érték tudatot. Esetünkben ennek annál is nagyobb a valószínűsége, mert végzős egyetemistákról van szó. Nem a "honnan jössz?", hanem a "hová tartasz"? logikája érvényesül tehát.

Minden egyéb összehasonlításhoz képest az egyes képzési, intézményi típusok függvényében tapasztaltuk a legnagyobb különbségeket. Ez azt mutatja (lásd a 6. táblázatot), hogy az intézmény jellege befolyásolja leginkább az érték rangsorokat, tehát beigazolódtott kérdésföltevésünk jogosága. A felsőfokú tanintézetek valóban differenciáló tényezőként hatnak a hallgatók értékeire – az értelmiségi szerepből adódó természetes és szükségszerű homogenizáció teremtette kereteken belül. Ez annál is inkább valószínű, mert ha az egyének pályája a társadalmilag determinált "valószínűségi okság"⁴ logikájából adódóan felsőfokú végzettség irányába tart (és ez minden bizonyos olyan szelekciós mechanizmus eredménye, melyen belül az értékviszonyoknak csekély szerep jut), az már – egyéb tényezők befolyásoló szerepe mellett – érték választás függvénye is lehet, hogy ki milyen felsőfokú végzettséget biztosító intézményt választ. Az érték tudat és a választás kapcsolata elméletileg bizonyított tétel, s e tétel alapján belátható, hogy az intézményi típus eltérő érték rangsorokat eredményezhet. Az eltérések és a hasonlóságok persze nem túl revelatívak, hiszen a köznapi megfontolások is arra intenek (amit a rang-

korrelációs együtthatók alapján bizonyíthatunk), hogy nem sok kapcsolat lehet egy orvosi és egy mezőgazdasági pálya, valamint egy orvosi és egy bölcsész pálya között, ezzel szemben a kapcsolat szoros a mezőgazdasági-jogtudományi és a közgazdasági-műszaki pályák viszonylatában.

6. táblázat

Az egyes egyetemista csoportok Super érték-sorrendjének
rangkorrelációs együtthatói

orvos -- TTK	.745
orvos -- mg	.662
orvos -- jog	.754
orvos -- közg.	.820
orvos -- műsz.	.807
<hr/>	
TTK -- mg.	.732
TTK -- jog	.833
TTK -- közg.	.938
TTK -- műsz.	.899
TTK -- bölcs.	.824
<hr/>	
mg. -- jog	.930
mg. -- közg.	.780
mg. -- műsz.	.749
mg. -- bölcs.	.749
<hr/>	
közg. -- műsz.	.952
közg. -- bölcs.	.851

Adalékként legezzük meg, hogy az egyetemista mintában a humán értéket kénytelenek voltunk szétbontani, mert az állítások nem bizonyultak egy dimenzióban lévőknek, (harc-értékre és jövő-értékre bontottuk.)

Az egyik értéket harcnak neveztük el, ama két állítás alapján, melyek a társadalmi igazságosságért és a konfliktusok vállalásáért való kiállásra utaltak. Nos, ez az érték nem aratott nagy sikert az egyetemisták körében. A két humán érdeklődésűnek minősíthető csoport (bölcsesek és jogászok) valamivel magasabb átlagot adott, mint a real érdeklődésűnek minősíthető csoportok (mezőgazdasági, TTK, műszaki, orvos). Ez a különbség logikusan adódik a kétféle értelmiségi szereppel kapcsolatos érték-anticipációkból.

Mindegyik csoport igen alacsonyra értékelte a jövő-értéket, egységesen az volt a helyzet, hogy a végzős egyetemisták nem tartják nagy becsben a jövő nemzedékek ítéletét.

A főiskolások és az egyetemisták Super-értékrangorainak összehasonlítása

Az összehasonlítás során a A-B-C táblázatokból kell kiindulnunk.

E három táblázat segítségünkre lehet a vizsgáit minták munka-érték-tudata némely vonásainak rekonstrukciójához.

Ha az egyes értékek átlagos ranghelyeit vizsgáljuk, s közben figyelemmel vagyunk az átlagtól való kirívóbb eltérésekre az egyes csoportokban, a rekonstrukció feladatát elvégezhetjük.

Úgy tűnik, hogy a vizsgált 11 csoport teljesen egységes a változatoság értékének preferálásában. Ez arra utal, hogy a fiatal értelmiségi generáció munkavégzésében a rutin kerülése, a monotonia és megszokás elutasítása központi értéként jelentkezik. Interjúvizsgálatok dönthetnek el, hogy mi ennek az oka. Talán úgy látják, hogy az előttük járó generáció túlságosan betagoledott az egyhangúságba, pályája sémáiba? Vagy egyszerűen fiatalkori szocializációs sajátosságról van szó, amely a juventus ventus szellemében mintegy természetsszerűleg változatoságra hajt?

A második ranghelyen a teljesítmény értéke szerepel szintén meglehetősen egyöntetűséggel. Ez pozitívan értékelendő sajátosság, hiszen társadalmi fejlődésünk jelenlegi megnehezedett körülményei között a teljesítmény, a megbízható kritériumok által mért és premizált munka tűnik a kivezető utak legfontosabbikának.

A harmadik ranghelyen az önérvényesítés értéke szerepel, mely valóban mindenféle munka, de kiváltképp az értelmiségi munka egyik legfontosabb attribútuma. Úgy tűnik, hogy a megkérdezett felsőfokú intézményekben tanuló diákok számára ez a három érték az, melyet egységesen elfogadva lépnek ki az életbe. Érdemes volna követni útjukat, s meg-

nézni, hogy a tapasztalatok, a konfliktusok, a felnőtt életbe való belezökkenés hatására miként tudják fenntartani eszményeiket, miként kényesülnék értékeik revidálására.

Az értékek középmezőnyében helyezkednek el a következő mért munkaértékek: kreativitás, szellemi ösztönzés, társak, függetlenség, altruizmus. Ezeknek az értékeknek a preferálásában nincsen konszenzus az egyes csoportok között. (Ebben az egyes csoportok korábban tárgyalt sajátos differenciáló hatásai játszhatnak szerepet.) A kreativitást viszonylag hátul rangsorolják a mezőgazdasági főiskolások és az orvostudományi egyetemisták. Motivumaik természetesen mindkét esetben eltérőek lehetnek. A mezőgazdasági főiskolások – említett – pragmatikus, haszonelvű orientációja okozhatja ennek az értéknek a rosszabb helyezését. Az orvostudományi egyetemisták csoportjában a kreativitás talán a gyógyító munka társadalmi megszervezésével összefüggő, az orvos egyéni kezdeményezését szükségszerűen háttérbe szorító, az "iparilag szervezett orvoslás" anticipációjának hatását láthatjuk.

A szellemi ösztönzést a TTK-sok, a jogtudományi egyetemisták a közgazdasági egyetemisták és a bölcsészek" rangsorolták előre, a többi csoportban ez az érték a középmezőnyben foglal helyet. Ez is jellegzetesen intellektuális érték, csak nem annyira keresésre orientált, mint a kreativitás.

A társak értéke a műszaki egyetemisták esetében a második helyen áll. A többi csoport egységesen a középmezőnyben vagy még hátrább sorolja ezt a szociabilitási értéket.

A függetlenség meglepő – bár az érték reális társadalmi megvalósíthatóságának korlátait is kell látnunk ebben az eredményben – kedvezőtlen helyezése alól egyedül az agrártudományi egyetemisták esetében látunk kivételt.

Az altruizmus a tanárképzősök, tanítóképzősök s mindenekelőtt az orvosok csoportjában talált kedvező fogadtatásra, a többi csoport láthatóan nem túl sokat törődik a mások feltétlen segítségének önzetlen értékével. Felvethetjük hipotetikusan, hogy társadalmunk mentálhigiéniai viszonyai nem kedveznek az altruizmusnak. A régi keresztény etika alapján álló "szamaritánus" minta már elhalt, a szocialista értékek világában pedig még nem találtuk meg az altruizmus evilági megfelelőjét.

Az értékek utómezőnyében találkozunk az anyagi haszonnal. Ezt az értéket egyedül a mezőgazdasági főiskolások tették első helyre, a többi csoportban egységesen hátrahúzás mutatkozott ennek az értéknek a vonatkozásában. "Kérdőívhatásnak" is nevezhetnénk ezt az eredményt, mert ha feltételezhetünk is egy jó adag idealizmust a megkérdoztetek

A/ táblázat

A főiskolai típusok szerint képzett csoportok Super-értékrangsorai

Tanító teljesítmény változatosság altruizmus kreativitás	Tanár teljesítmény változatosság altruizmus kreativitás	Műszaki változatosság teljesítmény önérvényesítés <u>anyagi haszon</u>	<u>Mezőgazdasági</u> anyagi haszon önérvényesítés teljesítmény <u>biztonság</u>
társak önérvényesítés biztonság szellemi ösztönzés anyagi haszon esztétikum	önérvényesítés biztonság függetlenség szellemi ösztönzés esztétikum anyagi haszon	kreativitás biztonság társak altruizmus szellemi ösztönzés presztízs	társak változatosság függetlenség altruizmus környezet felső kapcsolatok

A egyetemi típusok szerint képzett csoportok Super -értékrangsorolása

TTK	Orvos	Agrár	Jogtudományi
változatosság	altruizmus	változatosság	önérvényesítés
kreativitás	változatosság	önérvényesítés	változatosság
szellemi ösztönzés	teljesítmény	függetlenség	szellemi ösztönzés
önérvényesítés	társak	teljesítmény	függetlenség
társak	szellemi ösztönzés	kreativitás	kreativitás
presztízis	önérvényesítés	szellemi ösztönzés	teljesítmény
teljesítmény	kreativitás	presztízis	altruizmus
altruizmus	függetlenség	altruizmus	társak
függetlenség	presztízis	anyagi	presztízis
esztétikum	anyagi	felső kapcsolatok	anyagi
anyagi	felső kapcsolatok	társak	felső kapcsolatok
felső kapcsolatok	esztétikum	irányítás	irányítás
irányítás	irányítás	esztétikum	esztétikum
játék	játék	játék	játék

Az egyetemisták érték-rangsorában csak 14 érték szerepel, mert a humán értéket kénytelen voltunk két értékdimenzióra bontani, miáltal az új dimenziók pontértékei jóval kisebbek lettek mint a többi háromalításos értékdimenziók pontértékei. Ezért a rangsorban nem vehettük fel a két új értéket (harc és jövő).

Az egyetemi típusok szerint képzett csoportok Super-értékrangsorai

Közgazdasági	Műszaki	Bölcsészeti
változatosság	változatosság	szellemi ösztönzés
szellemi ösztönzés	társak	önérvényesítés
kreativitás	önérvényesítés	kreativitás
önérvényesítés	kreativitás	változatosság
társak	szellemi ösztönzés	függetlenség
teljesítmény	teljesítmény	altruizmus
altruizmus	függetlenség	teljesítmény
függetlenség	altruizmus	társak
presztízs	presztízs	esztétikum
<u>anyagi</u>	<u>anyagi</u>	<u>anyagi</u>
irányítás	irányítás	presztízs
felső kapcsolatok	felső kapcsolatok	játék
esztétikum	esztétikum	felső kapcsolatok
<u>játék</u>	<u>játék</u>	<u>irányítás</u>

körében, elég, ha az önérvényesítés értékének jó helyezésére gondolunk, hogy belássuk, mindez kellő anyagi alapok nélkül aligha volna megvalósítható. Az ellentmondás kerülése azonban összefügg a társadalmunkban uralkodó bizonyos képmutatással ebben (s jó néhány más) kérdéskörben. E témában kettős véleménynyilvánítási minta van érvényben: az egyik a nyilvános helyzetben történő minta (s a kérdőívre való válaszadás bizonyosan ilyen helyzet), a másik meg a magánhelyzetben való véleménynyilvánítás. Utóbbi helyzet talán ennek az értéknek a jobb helyezésére vetne fényt. Lehetséges egy alternatív magyarázat is.

Talán azzal a jelenséggel van dolgunk, amit a szociálpszichológia irodalom az értékelő beállítódások verbális és viselkedési eleme közötti ellentmondással jellemez. Másrétől mondanak a vizsgálati személyek és (feltehetően) másrétől tesznek, de nem azért, mert más a kérdőív elvont és nemes értékvilága, és más a bennük működő pragmatikus értéktudat, melyet szemérmesen lepleznek a kérdőív mögé bújva, hanem azért tesznek másrétől, mert a való élet ténylegesen telis-tele van konfliktussal és ellentmondással, melyet apriori értékek nem foghatnak át, és szükség-szerű az eltérés, a megalkuvás, a kompromisszum, melynek adekvát értékképzetét még nem küzdöttek ki maguknak.

A presztízs rossz helyezése szintén általános. Ez talán a társadalmunkban honos presztízstényezők lebecsülését jelenti. Bár a megkérdezettek vágnak a teljesítményre és az önérvényesítésre, nem akarják vagy nem tudják vállalni az ezzel szervesen együttjáró hirt és elismerést. Vajon miért? Találgatásokra vagyunk utalva. Megkockáztatnánk azt a feltevést, hogy az ok talán abban van, hogy a megtapasztalt presztízs nincs összhangban értékeikkel, vagyis esetleg úgy látják, hogy akik a presztízserővel rendelkeznek, az általuk észlelt társadalmi világban, azok nem vonzó példák.

Mivel a presztízzsel kapcsolatos szociológiai vizsgálatok[^] egyik tanúsága, hogy a presztízs a társadalmi hatalom észlelt dimenzióinak egyike, a fentebb kifejtett magyarázattal összhangban látszik az az adat, hogy sem a felső kapcsolatok, sem az irányítás nem tartozik a kedvelt értékek közé, ellenkezőleg, egységes elutasításra talált mind a 11 csoportban. Ilyen mérvű konszenzus nyilván nem lehet a véletlen műve. Nem vonzó a leendő értelmiségiek számára a hatalom mestersege még azokban a mikroszociális vonatkozásokban sem, melyekre kérdéseink vonatkoztak. Ezt a jelenséget is érdemes volna tovább kutatni.

Az utolsó értékek sorába tartozik az esztétikum, valamint a környezet (ezt csak a főiskolások körében kérdeztük), illetve a játék (ezt csak az egyetemisták csoportjaiban kérdeztük). Lehet, az is belejártott ebbe

az eredménybe, hogy ezek az értékek korántsem esnek abba a kategóriába, mint a többi munkaérték, melyek a megkérdezettek szerint vitálisabbak, az életük és munkájuk szempontjából fontosabbak. Ha például szabadidő-értékek után kutatunk, bizonyosnak tűnik, hogy ezek az értékek jobb helyezésre számíthatnak volna – legalábbis némely csoportban. Ez már egy mélyebb módszertani kérdést érint, nevezetesen azt, hogy a munkán kívül milyen más értékkezőeket érdemes keresni, hogy teljesebb, bővebb és pontosabb elemzést lehetővé tevő értéktudati adatokat kapjunk.

A Rokeach-teszt eredményei az 1977-es és az 1978-as vizsgálatban

A következőkben rátérünk a Rokeach-féle értékorientációs teszttel kapcsolatos eredményeink ismertetésére. Milton Rokeach tesztje abból a gondolatból indul ki, hogy minden ember rendelkezik egy többé-kevésbé homogén és manifeszt értékrendszerrel. Az értékrendszer felfogható – elvileg véges számú – értékorientációs kategóriák halmazának, s e kategóriák összetételéből az értékrendszer megismerhető. Ha igaz az, hogy mindenki "kisebb-nagyobb mértékben ugyanazon értékeket követi"?, vagyis az egyes értékek egymáshoz viszonyított súlya, jelentősége szerint különböznek egymástól az értékrendszerek, akkor azok összehasonlíthatóak egymással.

Az összehasonlítás alapja Rokeach cél- és eszközértékek szerint csoportosított tesztje. Az értékorientációs választások természetéből ugyanis Rokeach arra következtetett, hogy az értékek teljes világa két nagy csoportra, a cél-értékek és az eszköz-értékek csoportjára osztható. Először különféle kategóriarendszerekből, tanulmányokból választott ki több tucat érték kategóriát, majd pedig hosszas – itt nem részletezhető módszerrel – szelektálta ezeket fontosságuk szerint. Így jutott el kb. 50 nagyon általános körben előforduló értékhez. Az ötven értéket kutatás technikai és célszerűségi szempontok alapján később 36-ra csökkentette, úgy, hogy mindkét főcsoportba egyenlő számú (18-18) érték került. A két főcsoport értékei abc sorrendben a következők:

CÉL-ÉRTÉKEK

1. Boldogság	Bölcsesség	3. Családi boldogság
2. Egyenlőség	Érdekes élet	6. Harmonikus lelki élet
7. Igaz barátság	8. Kényelmes élet	9. Megelégedettség
10. Nemzeti biztonság	11. Önbecsülés	12. Öröm
13. Szabadság	14. Szerelem	15. Szépség
16. Társadalmi elismerés	17. Üdvözülés	18. Világébe

ESZKÖZ-ÉRTÉKEK

1. Bátorság	2. Bölcsesség	3. Becsvágy
4. Fegyelmélettség	5. Felelősségtudat	6. Függetlenség
7. Hatékonyág	8. intelligencia	9. Gazdag képzélet
10. Következetes
gondolkodás	11. Lelki derü	12. Nyíltszívűség
13. Odaadás	14. Önuralom	15. Segítőkészség
16. Széles látókör	17! Tisztaság (higiénia)	18. Udvariasság

A tesztlap egy-egy oldalán szerepel tehát a 18-18 érték megnevezése a következő instrukcióval:

"Az alábbiakban 18 értéket sorolunk fel abc sorrendben. Kérjük, csoportosítsa őket aszerint, hogy mennyire fontosak Önnek, mennyire fontosak az Ön életében". Ezután a hallgatóknak előbb a cél-, majd az eszköz-értékeket kellett csoportosítaniuk, oly módon, hogy a számukra legfontosabb érték kapott 18 pontot, a második legfontosabb 17 pontot és így tovább, míg a legkevésbé fontos 1 pontot kapott. Az egyes értékek tartalmára vonatkozó kérdésekre nem volt szabad felvilágosítást adni, mert Rokeach felfogása szerint ezzel a válaszadást befolyásolnánk.

A feldolgozás viszonylag egyszerű volt, hiszen a kapott eredményeket nem kellett tovább kódolni. Az egyes értékekre adott rangszámokból átlagot képeztünk, megnéztük ennek szóródását és az átlagok alapján rangsoroltuk őket. Ezután a rangsorokat összevetettük a vizsgált intézmény-, típusok, településhelyek, nem és társadalmi származás szerint. A szakirodalomban található adatok lehetővé tették, hogy eredményeinket – legalábbis a legmagasabbra és legalacsonyabbra becsült 4-4 értéket – összevessük más országokból származó eredményekkel is.

A/ Főiskolások

A főiskolások eredményeit a 7. és 8. táblázat tartalmazza. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért emeljük ki (9. táblázat) a két értékcsoport rangsorából a legjobbre és legkevésbre becsült 4-4 értéket!

9. táblázat

A legtöbb és a legkevesebb pontszámot kapott értékek a Rokeach-tesztben végzős magyar főiskolások között

CÉL-ÉRTÉKEK	ESZKÖZ-ÉRTEKEK
Boldogság (12,0)	Bátorság (13,8)
Egyenlőség (11,2)	Udvariasság (12,3)
Családi biztonság (11,2)	Becsületesség (11,1)
<u>Bölcsesség (10, 7)</u>	<u>Tisztaság (11,0)</u>
Társadalmi elismerés (9,0)	Intelligencia (8,3)
Igaz barátság (8, 9)	Gazdag képzelet (8, 2)
Üdvözülés (7,4)	Önuralom (8,0)
<u>Világbéke (3,0)</u>	<u>Hatékonyság (7,1)</u>

A 7-es táblázatban a leginkább szembeötlő – s mindnyájunk számára váratlan- eredmény a világbéke egyöntetűen utolsó helye, Igaz ugyan, hogy a mintában szereplő hallgatók közül csak ketten tették utolsó helyre a világbékét, de a túlnyomó többség (95-en), tehát a teljes minta közel 80%-a az utolsó előtti helyre tette. Minthogy az üdvözülést többen tették utolsónak, de elég sokan helyezték előre, végül is a világbéke "húzta a rövidebbet". Összesen egy hallgató volt – egy tanárképzős fiú – aki a 2. helyre helyezte a világbékét, s a többi 118 diákból is csak fél tucat akadt, aki a 10. helynél előre sorolta.

Ellentétben áll ez az eredmény az egyetemistákéval és a más országokban kapott eredményekkel is (ezekre alább még kitérünk.) Egyöntetűen utolsó előtti helyen áll az üdvözülés, de itt már sokkal nagyobb a szórás. A mezőgazdasági főiskolás fiúk átlagosan 7,8 pontot, a tanítóképzős fiúk pedig 8, 7 pontot adtak rá, a mezőgazdasági főiskolás lányok pedig 11,6 pontot. A lányok általában 1 egész ponttal magasabban pontozták az üdvözülést, mint a fiúk.

"Felülről lefelé" nézve a cél-értékeket, szembetűnő, hogy a "győztes" boldogság mindenütt milyen kiugró helyezést kapott – a tanítóképzősök kivételével. Az is nagyon feltűnő, hogy az egyenlőség a lányok jóvoltából került a 2. helyre (hiszen a fiúk átlagosan a 8. helyre tették), s érdekes, hogy a bölcsességet is több mint 1 ponttal díjazták magasabbra a lányok, mint a fiúk.

Az eszköz-értékek tekintetében (8. táblázat) hasonlóan nagy különbségek láthatók a főiskolatisípusok és nemek között. Egyöntetűség szinte csak abban van, hogy utolsó vagy utolsó előtti helyre helyezték a hatékonytságot.

Z. téblány

Városi főiskolai halmozók átírt pontszámai főiskolák és munk. szervint

I. elő-főiskola

Cél-csoportok	Tanulóképző főiskolák				Tanulóképző főiskolák				Felsőfokú				Munkaadók főiskolái				Lányok				Fiúk				Összesen							
	Lányok száma	Függő száma	Függő száma	Függő száma	Lányok száma	Függő száma	Függő száma	Függő száma	Lányok száma	Függő száma	Függő száma	Függő száma	Lányok száma	Függő száma	Függő száma	Függő száma	Lányok száma	Függő száma	Függő száma	Függő száma	Lányok száma	Függő száma	Függő száma	Függő száma	Lányok száma	Függő száma	Függő száma	Függő száma				
1 Bölcsész	12,0	2	11,7	3-4	12,0	2	10,2	8	10,2	6-7	8,9	14	13,8	1	11,9	8	14,6	1	12,8	1	12,3	1	11,2	3	13,0	1	12,0	1	12,0	1		
2 Bölcsész	11,6	4	11,0	6-7	11,5	4	11,4	3	11,4	3	11,4	3	11,4	4	9,0	4	14,6	4	14,6	4	14,6	4	14,2	4	14,2	4	14,2	4	14,2	4		
3 Családi	11,8	3	10,0	9	11,6	3	11,3	4	12,0	4	11,4	2	11,0	4-5	13,0	2	11,1	1	11,1	1	11,1	1	11,7	2	10,5	4	11,2	3	11,2	3		
4 Egyetemi	12,2	1	13,0	1	12,3	1	13,7	1	13,3	1	13,3	1	13,3	1	13,3	1	13,3	1	13,3	1	13,3	1	13,3	1	13,3	1	13,3	1	13,3	1	13,3	1
5 Egyetemi	10,1	6-7	9,3	10-12	10,1	7	10,0	10	11,5	5	10,2	6-7	10,5	7	9,9	7-8	9,8	7	9,8	7	9,8	7	9,8	7	9,8	7	9,8	7	9,8	7	9,8	7
6 Humán	9,0	12-14	10,3	3	9,2	12	9,1	13	11,2	6-7	9,4	12	12,3	2	8,9	14	9,8	14	9,8	14	9,8	14	9,8	14	9,8	14	9,8	14	9,8	14	9,8	14
7 Tisztviselő	9,0	12-14	11,3	5	9,2	13	7,7	16	12,7	3	8,4	15	9,1	12-13	8,6	13	9,8	13	9,8	13	9,8	13	9,8	13	9,8	13	9,8	13	9,8	13	9,8	13
8 Képzés	9,3	10	9,3	10-12	9,3	11	9,4	12	13,1	2	10,0	10	7,4	16	10,8	14	9,8	14	9,8	14	9,8	14	9,8	14	9,8	14	9,8	14	9,8	14	9,8	14
9 Munkaadók	10,4	5	4,3	15	9,8	8	10,9	5	7,0	14-15	10,3	5	6,1	17	9,4	11	9,7	11	9,7	11	9,7	11	9,7	11	9,7	11	9,7	11	9,7	11	9,7	11
10 Munkaadók	10,0	8-9	8,3	14	9,8	9	10,4	7-8	8,5	12	10,2	8-9	10,1	10	9,8	9	9,8	9	9,8	9	9,8	9	9,8	9	9,8	9	9,8	9	9,8	9	9,8	9
11 Orvosi	9,2	11-12	9,0	13	8,9	14	7,8	15	9,7	10	8,0	15	10,4	8	11,7	3	10,8	3	10,8	3	10,8	3	10,8	3	10,8	3	10,8	3	10,8	3	10,8	3
12 Orvosi	8,1	16	6,7	16	8,0	16	10,8	6	6,0	15	10,2	8-9	13,1	3	10,6	2-4	10,4	4	7,0	16	9,3	8	8,6	13-16	9,5	11	9,5	11	9,5	11	9,5	11
13 Szépművészet	9,4	11-12	9,3	10-12	9,3	10	9,7	11	10,0	9	9,7	12	10,9	6	8,3	14	8,1	14	8,1	14	8,1	14	8,1	14	8,1	14	8,1	14	8,1	14	8,1	14
14 Szépművészet	10,1	6-7	11,0	6-7	10,2	6	11,5	2	7,7	13	11,0	4	11,0	4-5	8,3	13	9,8	13	9,8	13	9,8	13	9,8	13	9,8	13	9,8	13	9,8	13	9,8	13
15 Szépművészet	10,0	8-9	12,7	2	10,3	5	9,0	14	7,0	14-15	8,7	14	10,3	9	9,9	7-8	9,8	8	9,8	8	9,8	8	9,8	8	9,8	8	9,8	8	9,8	8	9,8	8
16 Természettudomány	8,6	15	11,7	3-4	8,9	15	10,4	7-8	5,5	17	9,7	11	9,3	11	8,8	16	8,0	16	8,0	16	8,0	16	8,0	16	8,0	16	8,0	16	8,0	16	8,0	16
17 Orvosi	7,0	17	5,7	17	6,9	17	7,2	17	8,7	11	7,4	17	9,1	12-13	5,6	17	8,0	17	8,0	17	8,0	17	8,0	17	8,0	17	8,0	17	8,0	17	8,0	17
18 Viskolpa	3,0	18	7,0	15	3,4	18	2,4	18	4,2	18	2,7	18	2,5	18	3,6	18	3,1	18	3,1	18	3,1	18	3,1	18	3,1	18	3,1	18	3,1	18	3,1	18

S. táblázat

Városi községi halottak eltemetési költségei és annak szerinti

II. Évesre-Érték

Halottak értékek	Tusnádföldi községek			Tusnádföldi községek			Miskolc			Miskolc			Miskolc			Miskolc			Miskolc		
	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	Érték	
1. Általán	13,5	2 14,0	3 13,6	2 15,5	1 11,5	3 15,0	1 13,5	1 13,5	3 12,5	1 13,4	1 13,4	1 13,5	1 13,5	1 13,5	1 13,5	1 13,5	1 13,5	1 13,5	1 13,5	1 13,5	1 13,5
2. Helyi önk.	10,5	5 8,0	14 10,2	5-6 11,8	4 11,2	4 11,7	4 11,7	4 11,7	3 10,7	3-4 11,0	3 11,0	3 11,0	3 11,0	3 11,0	3 11,0	3 11,0	3 11,0	3 11,0	3 11,0	3 11,0	3 11,0
3. Nyitvatétel	10,8	4 7,5	16-17 10,4	4 9,4	7 9,0	12 9,3	8 10,6	6 10,8	6 10,8	6 10,8	6 10,8	6 10,8	6 10,8	6 10,8	6 10,8	6 10,8	6 10,8	6 10,8	6 10,8	6 10,8	6 10,8
4. Állami költség	8,4	13 9,0	10-11 8,4	12 8,0	12-14 10,0	1 8,7	11 10,4	7 10,4	7 10,4	7 10,4	7 10,4	7 10,4	7 10,4	7 10,4	7 10,4	7 10,4	7 10,4	7 10,4	7 10,4	7 10,4	7 10,4
5. Állami költség	8,9	10 10,0	5-6 9,0	10 7,2	15 11,0	5 7,7	15 7,9	15 10,7	5-6 9,0	9 9,0	9 9,0	9 9,0	9 9,0	9 9,0	9 9,0	9 9,0	9 9,0	9 9,0	9 9,0	9 9,0	9 9,0
6. Állami költség	6,8	18 9,0	10-11 7,0	18 8,3	12 9,5	10 8,4	12-13 8,6	11 8,1	16 8,2	16 8,2	16 8,2	16 8,2	16 8,2	16 8,2	16 8,2	16 8,2	16 8,2	16 8,2	16 8,2	16 8,2	16 8,2
7. Állami költség	7,5	17 9,3	8-9 7,7	17 6,2	17 6,7	16-17 6,2	17 6,0	18 6,6	18 6,6	18 6,6	18 6,6	18 6,6	18 6,6	18 6,6	18 6,6	18 6,6	18 6,6	18 6,6	18 6,6	18 6,6	18 6,6
8. Állami költség	7,7	16 8,7	12-13 7,8	16 6,8	16 12,7	2 7,6	16 8,3	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4
9. Állami költség	9,2	8-9 10,3	4 9,3	7 5,8	18 7,5	14 6,1	18 7,2	16 9,5	10 8,0	11 7,0	14-15 7,0	14-15 7,0	14-15 7,0	14-15 7,0	14-15 7,0	14-15 7,0	14-15 7,0	14-15 7,0	14-15 7,0	14-15 7,0	14-15 7,0
10. Állami költség	8,0	15 9,3	8-9 8,1	18 8,8	10 9,2	11 8,9	10 8,3	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4	13-14 8,4
11. Állami költség	8,8	11 4,0	18 8,3	13 9,6	6 10,2	7-8 9,7	6 8,5	12 8,8	12 8,7	12 8,7	12 8,7	12 8,7	12 8,7	12 8,7	12 8,7	12 8,7	12 8,7	12 8,7	12 8,7	12 8,7	12 8,7
12. Állami költség	8,7	12 9,7	7 8,8	11 9,4	8 10,4	7-8 9,4	7 12,5	5 9,7	8 10,3	5 6,4	17 8,5	10-13 9,0	10-13 9,0	10-13 9,0	10-13 9,0	10-13 9,0	10-13 9,0	10-13 9,0	10-13 9,0	10-13 9,0	10-13 9,0
13. Állami költség	9,4	7 7,7	15 9,4	8 9,0	9 10,7	6 9,2	9 8,9	9-10 9,6	5 8,2	15 8,4	15 8,4	15 8,4	15 8,4	15 8,4	15 8,4	15 8,4	15 8,4	15 8,4	15 8,4	15 8,4	15 8,4
14. Állami költség	8,0	14 7,3	16-17 8,0	15 8,7	13 9,7	16-17 8,2	6,5	17 7,8	17 7,8	17 7,8	17 7,8	17 7,8	17 7,8	17 7,8	17 7,8	17 7,8	17 7,8	17 7,8	17 7,8	17 7,8	17 7,8
15. Állami költség	10,2	6 10,0	5-6 10,2	5-6 8,0	13-14 8,4	18 7,7	14 8,5	9-10 9,3	11 9,1	10 8,7	5 4,8	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0
16. Állami költség	9,2	8-9 8,7	12-13 9,2	9 10,1	3 10,0	9 10,1	3 11,1	4 10,5	5-6 10,7	4 8,4	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0	10-12 8,0
17. Állami költség	11,1	3 14,5	2 11,4	3 13,1	3 10,0	15 12,5	3 9,4	8 10,3	5-6 10,8	7 10,3	8 10,3	8 10,3	8 10,3	8 10,3	8 10,3	8 10,3	8 10,3	8 10,3	8 10,3	8 10,3	8 10,3
18. Állami költség	13,8	1 10,0	1 10,0	1 15,1	2 7,7	13 14,1	2 11,0	5 9,6	9 10,0	8 10,0	8 10,0	8 10,0	8 10,0	8 10,0	8 10,0	8 10,0	8 10,0	8 10,0	8 10,0	8 10,0	8 10,0

A tanító és tanárképzősöknél kiemelkedő szerephez jutott az udvariasság és a tisztaság, a műszakisokra pedig az jellemző, hogy igen magas helyre tették a széles látókört. A mezőgazdasági főiskolák végzős hallgatói ugyancsak az udvariasságot értékelték átlagosan 10 pont felett. Egyöntetű még a minta a bátorság magasra értékelésének tekintetében.

Ezek után nézzük meg közelebbről a kapott eredményeket egyes főiskolátípusok szerint.

Tanítóképzősök

A cél-értékek közül legmagasabb helyre került az egyenlőség, 2-3. helyen van a családi biztonság és a bölcsesség, 4. a szerelem. A legkevesebb pontot a világbéke kapta, s visszafelé ez a további sorrend: üdvözülés, önbecsülés, igaz barátság.

Az egyenlőség magas pontszámát több tényező okozza.

Biztosnak látszik, hogy a legfontosabb faktorok a lányok túlsúlya, b/ a tanítópálya presztízse. Az előbbi súlyára következtethetünk abból, hogy a teljes mintában a lányok 1. helyre helyezték az egyenlőségei. A tanítópálya presztízisével itt nem foglalkoztunk. A korábbi magyar empirikus szociológiai vizsgálatok egyértelműen bizonyították az alacsony önértékelést. (Az MTA Szociológiai Kutató Intézetében végzett pedagógusvizsgálat során a 7-foku presztízsskálán – amelyen 7 volt a legmagasabb és 1 a legalacsonyabb érték – a tanítók 3,02 és 3,12 között helyezték el önmagukat.⁸⁾ A családi biztonságra adott magas pontszámok mögött a legfontosabb tényező újra a lányok túlsúlya. Úgy tűnik, hogy a legkevesebb pontot kapott értékekért is elsősorban a tanítóképzők nemi összetétele a felelős. De itt már szembeötlik egy fontos különbség. Amíg az összes főiskolás lánytól az önbecsülés átlagosan 8, 7 pontot kapott, addig a tanítóképzős lányoktól csak 7, 8-at, alig többet, mint az üdvözülés. Ez vagy arra utal, hogy az ateista nevelés nem áll Dal magas színvonalon a tanítóképzőkben vagy az önbecsülésre való nevelés színvonala alacsony, s főleg a tanítóképzős lányok számára közel azonos súlyú személyiségük immanens értéke valamint annak a vallásos transzcendenciába való kivételése.

Mindezt kiegészíti és megerősíti az a kép, amely az eszköz-értékeiből derül ki. Itt a legmagasabbra és legalacsonyabbra a pontozott értékek a következők: bátorság, udvariasság, tisztaság, becsületesség, illetve a legalacsonyabb pontszámok: gazdag képzelet, hatékonyság, intelligencia, felelősségtudat. A felelősségtudat kapcsán ugyanazt mondhatjuk el, mint amit a Super-teszt bizonyított. Ugyanakkor feltűnő, hogy a tanítójelöltek sokkal fontosabbnak érzik a higiénikus tisztaságot és az udvariasságot, mint az intelligenciát és a gazdag képzeletet. Ehhez alig

kell kommentár. Nyilván szerepet játszik ebben az is, amit Rokeach emelt ki, ti. hogy a tisztaságra adott pontok és a szociális hierarchiabeli háttér között fordított kapcsolat van. Minél magasabb a származás, annál alacsonyabb a pontszám. Talán az is kimutatható lenne, hogy a neveltetés szociális körülményei és az udvariasságra adott magas pontszámok is összefüggnek. Valószínűleg felerősíti mindezt a tanítóképző intézménye is, melyben generalizálódni tudnak ezek az értékorientációk, és olyan iskolai életre készítenek fel, ahol feltehetően inkább kívánják meg a gyerekektől a testi tisztaságot és az udvariasságot, mint az intelligenciát és a képzelőerőt.

Tanárképzősök

Értékrendszerük a Rokeach-teszt alapján is eléggé hasonlít a tanítóképzősökéhez. De azért vannak érdekes különbségek. A cél-értékek közül itt is az egyenlőség kapta a legmagasabb pontszámot, de a második náluk már a boldogság, ami a tanítóképzősöknél csak kisebb pontszámot kapott. Harmadik a családi biztonság, negyedik pedig a bölcsesség. A legelső pontszámok: világbéke, üdvözülés, öröm és társadalmi elismerés. A lányoknak ez utóbbival kapcsolatban alacsony pontszáma valószínűleg a tanári – s egyáltalán a pedagógusi – pálya presztízséből fakad, amiről a tanítóképzősökkel kapcsolatban már irtunk. Mindenesetre tény, hogy a mintabeli lányok közül a tanárképzősök körében a legkevésbé fontos ez. Amíg a társadalmi elismerésre még a mezőgazdasági főiskolás lányok is 8,9 pontot adtak (a tanítóképzősök 10,4-et, a műszaki főiskolások pedig 9, 8-at), addig a tanárképzős lányok által adott 8, 6 pont a legalacsonyabb. Bizonyára nagyon összetett önértékelési folyamattal van dolgunk, egyfajta beletörődéssel, azzal, hogy nem a munkában, hanem magánéletükben törekednek presztízsük kivívására. Csak ez magyarázhatja az egyenlőségre adott igen magas és a társadalmi elismerésre adott igen alacsony pontértékeket.

Az eszköz-értékek is erre vallanak. Itt a következő értékek kapták a legmagasabb pontszámot: udvariasság, bátorság, tisztaság, és becsvágy. A legalacsonyabb pontszámok: függetlenség, hatékonyág, intelligencia, önuralom. A nemek közötti szórásnak itt nincs jelentősége, minthogy csak 3 fiú került a mintába. Mindenesetre érdekes, hogy a tisztaságot és az udvariasságot ők is milyen magasra értékelik. (A teljes lánymintában ez a két érték azért kapott olyan magas pontszámot, mert a tanító- és tanárképzős lányok – vagyis a teljes lány minta 75%-a ezeket magasra értékelte. Az ipari és mezőgazdasági főiskolás lányok alacsonyabb pontszámokat adtak ezekre. Például a műszaki főiskolás lányok csak 9,4-et a tisztaságra.)

Műszaki főiskolások

A legmagasabb pontszámot a családi biztonság kapta, s ez annál is érdekesebb, mert a műszakis lányok 11,0 a fiuk viszont 13,0 pontot adtak erre. A teljes mintában mutatkozó különbségek közül az egyik legnagyobb különbség éppen a családi biztonság értékelésében van, mégpedig a műszaki és a mezőgazdasági főiskolás fiuk között. (13,0-7,4 pont). Egy tizeddel nagyobb, 5,7 pontos különbség van a műszakis lányok és az agrárfőiskolás lányok között a boldogság értékelésében. Érdeemes megjegyezni, hogy a műszaki főiskolás fiuk és lányok között nagyon nagy eltérések vannak egy sor érték tekintetében. Amíg a fiuk rangsora: boldogság, családi biztonság, önbecsülés, bölcsesség, addig a lányoké: egyenlőség, harmonikus lelki élet, öröm, családi biztonság, szerelem. Mind a fiuk, mind a lányok legkevesebb pontot a világbékére adtak, de aztán a legkevésbé fontos értékek tekintetében is egészen más a sorret.¹ (Hasonlót fogunk tapasztalni az agrárfőiskolásoknál is.)

Az eszköz-értékeknel viszont alig van eltérés. A közös sorrend itt a következő: bátorság, becsületesség, becsvágy, széles látókör, a legalacsonyabbak: hatékonyság, önuralom, függetlenség, odaadás. Mindebből az a tanulság, hogy a műszaki főiskolások között fontos különbségek vannak nemek szerint, de ezek a különbségek valószínűleg nem a mindennapi magatartásban, a normák, szokások világában keresendők, hanem inkább az eszmények és életcélok tekintetében.

Mindent egybevetve Itt, közöttük látszik leginkább a realista érzék, az autonóm értékválasztás megléte, itt kerülnek előtérbe a magánéleti értékek, s itt kerülnek helyükre az "illuzórikus" célok. A családi élet, a kikapcsolódás, a kulturált örömet adó hétköznapi életvitel áll a közép-pontban, ahol a munka mint mindezek alapfeltétele jön csak számításba. Horatius inak nevezhetnénk ezt az életstílust, és álljon itt példaként egy tipikusnak tekintendő válasz arra a kérdésre, hogy "Hogyan képzeled el az életedet tíz év múlva?" (Ezt a kérdést a két értékorientációs-teszt után tettük fel a hallgatóknak): "Boldog családfő és két gyermek nem kevésbé boldog, de néha hajmeresztő házásaik miatt kissé ideges] apja vagyok. B. nejem megértő, de néha idegesítő. Átlagosan fizető munkahely, kis kacsalábon forgó lakás (max. 2 szoba összkomfort) és "villógok" a Trabantommal. Rengeteg könyvem van, minden elérhető újságot beszerzek azok közül a témák közül, ami érdekel. Ezek tanulmányozása a meló utáni édes és kedvelt feladat max. 1 üveg sör társaságában. Természetesen vidám családtagjaim a kedvteléseim meg-megszakításáról folyamatosan "gondoskodnak" -, de ha nem így lenne, tán már nem is lenne jó. A vidámság alapvető jellemző ebben az időszakban is!"

Mezőgazdasági főiskolások

A Rokeach-tesztben a legnagyobb főiskolatípuson belüli különbségek a mezőgazdaságiaknál tapasztalhatók. Igen nagy szórások jellemzik az egész mintát, s főként a fiúk és lányok eredményei közötti különbségek nagyok. Mindennek okadatolása nem a mi feladatunk, de nem ártana felfigyelni arra, hogy mennyire mást tartanak fontosnak és lényegtelennek a fiúk és a lányok. A cél-értékek közül ugyan mindketten első helyre tették a boldogságot, de ezután egészen más sorrendet találunk. A fiuknál (n:20) érdekes élet, harmonikus lelki élet, megelégedettség, míg a lányoknál (n:8) családi biztonság, egyenlőség, bölcsesség. A legkevésbé értékelt cél-értékek között is csak a legutolsó, a világbéke azonos, azután a fiuknál: szerelem, családi biztonság, szabadság, a lányoknál pedig: szépség, öröm, önbecsülés következik.

Hasonló különbségeket figyelhetünk meg az eszköz-értékeknél is. Amíg a fiúk 1. helyre tették a becsületességet, addig a lányoknál ez csak a 14-15-re került. A becsvágy a fiuknál a 3. helyen, a lányoknál a 18. helyen, a tisztaság lányoknál a 2., a fiuknál a 14-15. helyen szerepel.

Ami a mezőgazdasági főiskolások egészét illeti, érdemes felhívni a figyelmet néhány jellegzetességre. A cél-értékek között igen magas helyen áll a megelégedettség. Ez főként a lányok értékelése miatt van így. Az összes többi főiskolás lány erre lényegesen kevesebb pontot adott. Ugyanakkor az érdekes életet a lányok általában elég magas helyre tették (a másik három főiskolatípus lányai 10 pont körül értékelték), a mezőgazdasági főiskolás lányoknál azonban csak 8, 0 pontot kapott. Ennek megfelelően találunk eltéréseket az eszköz-értékekben is.

Mindebből az a tanulság, hogy a mezőgazdasági főiskolákban végzős lányok esetében döntően a hagyományos értékek fontosak, míg a fiúk éppen ettől próbálnak eltérni. A lányok számára nagyon fontos a családi biztonság, de egyáltalán nem fontos a szerelem, a fiuknál sem az egyik, sem a másik, ugyanakkor nagyon fontos az érdekes élet. Mindketten ragszkodnak a megelégedettséghez, de amíg a lányok ezt magánéletük családi keretein belül, ott is az egyenlőség elérésével akarják kivívni, addig a fiúk sokkal individuálisabbak, jobban törekednek az élet örömeire, stb. Hangsúlyozzuk még egyszer, hogy ennyire alapvető különbségek a teljes minta semmilyen más bontásában nem tapasztalhatók, mint a mezőgazdasági főiskolákon belül fiúk és lányok között.

B/ Egyetemisták

Az egyetemisták minta-adatait a számítógépes feldolgozás miatt finomabban tudtuk elemezni. Az összegezésből (10.táblázat) látható, hogy a legmagasabbra pontozott cél-értékek a következők: boldogság, szerelem, szabadság, családi biztonság. A négy legkevesebb pontszámot kapott cél-érték a következő: üdvözülés, szépség, kényelmes élet, megelégedettség.

Figyelemreméltó, hogy az egyenlőség a sorrendben csak a 13. helyre került, a társadalmi elismerés pedig a 14. helyre. Ezzel szemben a világbéke az egyetemistáknál átlag 10,1 pontot kapott, s ezzel a 8. helyre került.

Az eszköz-értékek közül (11. táblázat) a legmagasabb helyre a következő négy érték került: becsületesség, intelligencia, felelősségtudat, következetes gondolkodás. A legkisebb pontszámokat a következő négy eszközérték kapta: becsvágy, udvariasság, hatékonyság, odaadás. Figyelemreméltó, hogy a fegyelmezettség csak a 10. helyre került, s a gazdag képzelet csak 0,1 ponttal kapott átlagosan kevesebbet, mint a higiénia értelmében vett tisztaság. (Már ezekből a durva adatokból is látható, hogy igen jelentős eltéréseket tapasztaltunk a végzős főiskolások érték-orientációihoz képest. A későbbiek további fontos különbségekre utalnak.)

Az egyetemek területi (főváros-város) eloszlása nem befolyásolja az adatokat. Annál többet magyaráz az eredmények szóródásából a válaszolók neme. A fiúk és a lányok választásai között néhány egymással elég jól összefüggő érték mentén mutatható ki világos különbség. A fiúk magasra, a lányok viszont alacsonyra értékelték a szabadságot, a függetlenséget, ugyanakkor fordított helyzetet (lányoktól magas, fiuktól alacsony pontszámot) tapasztaltunk a következő értékeknél: harmonikus lelki élet, önbecsülés, lelki derű. A nemek közötti különbségekről többet tudunk majd meg, amikor az egyetem típusokkal együtt elemezzük őket.

"A kemény változók" szerinti elemzés azt mutatja, hogy a magyar egyetemisták vizsgált mintájában az értékorientációk erősen homogének, s az alább következő elemzés ezt nem homályosíthatja el.

Legjobban a szülők iskolai végzettsége szerint szóródnak az eredmények (12. táblázat). A legmagasabb iskolai végzettségű szülők gyermekei az átlagosnál magasabbra értékelik a bölcsességet, az érdekes életet, a szabadságot és az átlagosnál alacsonyabban a boldogságot, nemzetünk biztonságát, a társadalmi elismerést. Ebből azonban nem következik, hogy az alacsony iskolai végzettségű szülők gyerekei (tehát a társadalmilag felfelé mobil végzősök) egységes érték-dimenziókban különböznenek az immobil végzősöktől. Nem arról van szó, hogy az értelmiségi szülők gyermekei inkább választják a magánéleti értékeket, míg az alulról jövő gyermekei inkább a közéleti értékeket. Ennek – a bármily tetszetős hipotézisnek ellentmond egy sor eredmény.

a/ Igaz ugyan, hogy cél-értékek közül a legnagyobb szóródást éppen a két politikai érték (nemzetünk biztonsága és a világbéke) mutatja, s hogy az alacsony iskolai végzettségű szülők gyerekei (12. táblázat 1-3 index-szám) átlagon felül pontozták ezeket. E két érték mellett azonban ugyancsak átlagnál magasabb eredményt kapott a csoportban a harmonikus lelki élet és a társadalmi elismerés, míg átlagnál alacsonyabban a bölcsesség és a szabadság. A szabadság esetében (átlaga 12,1) azonban a következő eloszlást figyelhetjük meg (mindössze 2,3 értékű szóródással); legtöbb pontszámot (13, 5) a legalacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyerekei adták, s az átlagnál kb. 0, 5 ponttal magasabbra értékelték a szabadságot a két legmagasabb indexű csoportban. Ezzel szemben a 2-5 indexű csoportokban (tehát a legalacsonyabb iskolai végzettségük után közvetlenül következő négy csoportban) 11,8-11,6-9,3-12,0 értéket adtak. A 6. csoportban átlagon felül, a 7.-ben pedig újra átlagon alul pontozták a szabadságot.

Míndez arra vall, hogy

b/ a szülők iskolai végzettsége szerint elkülönített csoportok is inhomogének. A fenti, "tört harang" alakú eloszlású görbéhez hasonlót kapunk a családi biztonság, a harmonikus lelki élet és a becsületesség értékeinei is. Még különösebb elosztást mutatott azonban a két következő "eszköz-érték"

	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>5</u>	<u>6</u>	<u>789 átlag</u>				
gazdag képzés											
zelet	8,9	7,4	8,1	8,7	7,0	6,4	8,9	7,7	8,7	8,1	
következetes											
gondolkodás	13,3	9,9	12,4	12,4	12,0	11,8	12,8	11,6	12,9	12,4	

Itt világosan látható, hogy a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettségű szülők gyerekei "tartanak össze" (és még egy vagy két egymással nem szomszédos csoport), míg az átlagon alul értékelő csoportok is heterogének.

Úgy tűnik tehát, hogy legalább akkora eltérések vannak az alsó csoportokon belül, mint az alsó és felső csoportok között: az 1. és 2. csoport közötti átlagos eltérés sokkal nagyobb, mint az 1. és 9. közötti. Ugyanezt – de kevésbé jellegzetes módon – mutatja a szülők foglalkozása és az egy főre eső jövedelem szerinti elemzés (13. és 14. táblázat).

Ha a szülők képzettségének mutatója, az apa foglalkozása és az egy főre jutó jövedelem szerint (tehát a 12, 13 és 14. táblázat alapján) vizsgáljuk egyszerre a függő változót (az értékválasztást) a következő kép rajzolódik ki.

Egyes értékekre végzés megvétel után egyenlítősték által adott állásponthozok
 elosztása szűk iskolai végzettség szerint

Cél-értékek	Az iskolai végzettség index-száma									Átlag	szóródás
	1	2	3	4	5	6	7	8	9		
Boldogság	16,1	16,0	15,0	14,9	14,7	16,0	14,9	13,7	14,1	14,7	2,2
Biztonság	8,2	8,6	8,3	7,9	10,5	8,3	9,3	9,5	9,8	9,7	2,9
Családi biztonság	13,1	10,9	12,8	12,8	12,4	11,0	10,5	11,2	11,9	11,8	2,5
Érdekes diét	8,1	9,9	8,8	8,9	8,4	7,2	10,3	9,9	9,8	9,3	2,6
Émbecületén	8,9	8,6	8,9	9,6	10,5	10,7	11,2	10,0	10,6	10,0	2,5
Nemzetünk biztonsága	12,0	11,7	12,2	8,0	11,7	10,6	8,9	10,1	10,4	10,7	3,4
Szabadidő	13,5	11,8	11,6	9,3	12,0	12,7	11,4	12,5	12,6	12,1	2,3
Társadalmi elismerés	9,8	7,5	8,8	10,9	8,6	10,0	8,3	8,0	7,3	8,4	3,2
Világban	10,3	11,9	11,0	8,0	11,2	10,6	8,2	10,4	9,1	10,1	3,3
Közös-értékek											
Személyesség	13,3	14,4	15,1	11,3	10,5	16,0	14,5	14,0	15,0	14,7	2,4
Önuralom	8,0	10,3	9,9	8,8	9,9	10,6	9,3	10,5	8,4	9,5	2,4
Szállás látkör	12,0	11,9	11,4	9,5	9,8	9,3	10,8	11,0	10,6	10,7	2,4
n =	20	18	56	11	43	19	37	71	73		

/Az index-számok jelentése: 1 pontotok: az egyik szűk nem végzett 3 osztályt; 2-3 pontotok: egyik szűk 8 osztályt végzett, másik nemű kevesebbet; 4 pontotok: mindkét szűk 8 osztályt végzett; 5-6 pontotok: legalább egyik szűk 8 osztályt végzett; 7-8 pontotok: legalább egyik szűk 8 osztályt végzett; 9 pontotok: mindkét szűk 8 osztályt végzett
 * Legalább egyik feladatra végzettségű./

Ezres értékűkru végzős magyar szovjetlenizők által adott átlag-pontszámok
az egyes foglalkozások szerint

CÉL-ÉRTÉKEN	Kódjelmek						Átlag	szórókés
	1	2	3	4	5	6		
Közetlenük biztonasága	10,2	10,5	10,3	11,5	12,6	11,7	10,7	2,5
Társadalmi ellenszörde	7,3	9,6	8,5	9,4	9,8	9,0	8,4	2,2
Önbecsülés	10,7	8,6	9,0	9,5	9,3	9,2	10,0	2,0
ESZKÖZ-ÉRTÉKEN								
Leleki derü	9,0	8,4	7,3	6,6	9,8	9,6	8,6	2,4
Önuralom	8,9	9,6	12,3	10,0	8,8	9,2	9,5	2,0
Száles látókör	10,6	11,2	8,8	11,4	11,9	11,3	10,7	2,0
n =	136	34	15	49	19	56		

Kódjelmek: 1 = vezetö, értelmiségi; 2 = alkalmazotti; 3 = ipari középvezetö; 4 = ipari munkási
5 = mezögazdasági munkási; 6 = nyugdíjas/

Egyenértékű végezés magyar egyetemisták által adott átlag-pontszámok

az ÖGY főre való átvételhez szorult

	Kódjelenek							Átlag	szóródás
	1	2	3	4	5	6	7		
CÉL-ÉRTÉK									
Világképe	11,6	11,0	8,9	10,7	9,5	7,7	9,7	10,1	2,8
Könyvtáras élel	4,2	5,8	5,7	4,5	6,0	7,9	7,3	5,6	2,7
Önbecsülés	9,0	9,4	10,4	10,4	11,1	9,6	11,6	10,0	2,1
Szociális	11,8	13,1	11,5	12,6	11,2	13,0	13,6	12,2	2,1
ESZKÖZ-ÉRTÉK									
Felkészítettség	13,9	12,4	13,5	14,0	11,9	11,1	11,9	12,9	2,6
Szelligkézség	11,9	10,8	9,6	12,1	9,8	8,6	10,7	10,6	2,5
Nyitvatartás	10,4	10,2	9,1	9,0	9,1	7,9	10,9	9,5	2,2
Szállás feltételek	12,3	10,5	10,6	11,0	11,0	12,7	9,6	10,7	2,2
Bátorság	9,0	7,7	8,7	7,5	9,0	7,9	6,4	8,2	2,1
n =	38	47	68	54	41	15	17		

/Kódjelenek: 1 = 1000 Ft alatti; 2 = 1001-1500 Ft; 3 = 1501-2000 Ft; 4 = 2001-2500;

5 = 2501-3000 Ft; 6 = 3001-3500 Ft; 7 = 3500 Ft feletti./

Vannak olyan értékek (mint az önbecsülés), ahol az átlag alatti és az átlag feletti pontszámok mindhárom bontás ugyanazon részére esnek. Tehát az alacsony iskolai végzettség, a fizikai munka és az alacsony jövedelem szorosan összetartozó és magyarázó erejű változónak tűnik. Ugyanakkor vannak olyan értékek is (mint a széles látókör), ahol az átlag feletti pontszámok úgy oszlanak meg mindhárom táblázaton, hogy az egyes független változóknak nincs magyarázó erejük. A két skálán szereplő, összesen 36 érték mindegyikét megvizsgáltuk a szociális háttér adataival keresztezve, s azt találtuk, hogy többségük ilyen "szabálytalan" eloszlást mutat.

Lássuk ezek után, hogyan oszlanak el az eredmények az egyes intézménytípusok szerint (vö. a 10 és 11. táblázattal). A teljes átlageredményhez leginkább a közgazdasági egyetem hallgatóinak értékorientációja áll közel. (Ennek alapján ők tekinthetők – persze csakis értékorientációs szempontból – a magyar végzősök legtipikusabb reprezentánsainak). Fel-tűnő, hogy náluk például a három legalacsonyabban pontozott cél-érték sorrendje tökéletesen megfelel az összesítés sorrendjének, s átlag-értékeik is igen kevésbé térnek attól is. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem végzősei "közvetitene" legjobban a leginkább eltérő pontszámú típusok között is. (Ez persze nem jelenti azt, hogy minden tekintetben közel állnak mindegyik intézménytípushoz. A két leginkább szélsőséges eredményű típus a bölcsészeké és a medikusoké.)

Az alábbiakban néhány, eléggé eltérően pontozott érték példáján mutatjuk be ezt: (a szaggatott felett a cél-értékek, alatta az eszköz-értékek, zárójelben az adott érték helyezési eredménye).

	Bölcsész	Agrár	Különbség
Önbecsülés	11,5 (5)	8,1 (15)	3,4
Családi biztonság	10,1 (9)	13,0 (2)	2,9
Nemzetünk biztonsága	8,8 (12)	11,9 (4)	3,1
	Bölcsész	Műszaki	Különbség
Bölcsesség	10,9 (7)	7,9 (13)	3,0
<u>Nemzetünk biztonsága</u>	8,8 (12)	11,5 (6)	2,7
Gazdag képzelet	10,1 (8)	7,0 (15)	3,1
Önuralom	8,6 (12)	11,3 (6)	2,7
	Bölcsész	Orvos	Különbség
Családi biztonság	10,1 (9)	13,3 (3)	3,2
Függetlenség	10,8 (5)	7,4 (14-15)	3,4
	Bölcsész	TTK	Különbség
Nemzetünk biztonsága	8,8 (12)	11,8 (5-6)	3,0
Világbéke	8,7 (13)	11,7 (7)	3,0
	Bölcsész	Jogász	Különbség

Gazdag képzelet	10,1 (8)	7,4 (15)	2,7
Érdekes élet	Orvos	Közgazdász	Különbség
	7,4 (15)	10,7 (7)	3,3
	<u>Orvos</u>	<u>Agrár</u>	<u>Különbség</u>
Harmonikus élet	13,7 (2)	10,3 (8)	3,4
Lelki derű	Orvos	Műszaki	Különbség
Odaadás	9,9 (7)	7,5 (13)	2,4
	8,9 (11)	6,2 (17)	2,7

Ezek után vegyük sorra az egyes intézménytípusokat:

Közgazdasági egyetemisták

Ok tehát a "legátlagosabbak", de azért náluk is tapasztalható néhány olyan jellegzetesség – főleg a második skála, az eszköz-értékek pontozásánál – ami megadja sajátos értékorientációs "profiljukat". Átlagosan kicsit magasabbra értékelték az udvariasságot, és a becsvágyat, mint a többiek – s ez főleg a közgazdász fiukra jellemző. (Amíg fiuk átlagosan 4,7 pontot adtak a becsvágy értékére, addig a közgazdász fiuk majdnem két ponttal többet.) De nemcsak a kulturált érintkezést és az ambíciót becsülik, hanem magasrendű értékek tartják a becsületességet is. Itt figyelhető meg egyúttal a legmagasabb pontozási különbség a közgazdasági egyetemre járó lányok és fiuk között. Amíg az előbbieket 15,0 pontot adtak a becsületességre, addig a fiuk csak 11,9-et. A fiuk és lányok értékorientációja közötti különbség egyébként ugyancsak átlagos a közgazdászoknál (náluk alacsonyabb a műszakisoké, jogászoké és agrárosoké).

Műszaki egyetemisták

Ok is elég közel állnak az összes egyetemisták átlagpontszámához. Jellemző rájuk, hogy egyes személyiségértékeket (gazdag képzelet, lelki derű) alacsonyra becsülnék, másokat viszont (fegyelméletesség, önuralom) az átlagosnál magasabbra. Valószínű – de ilyen teszt-vizsgálatokkal ez csak gyanítható –, hogy a "kézzelfogható" eredményeket becsülik többre a "szubtilisabb" érdekeknél. Ugyanakkor ez nem vezet korlátoeltsághoz náluk – amint a széles látókörre adott, átlagosnál magasabb pontszámuk mutatja. Ez viszont főleg a műszaki egyetemista fiuk értékelésének köszönhető. (A széles látókörre ők 13,0 a lányok viszont csak 10,1 pontot adtak átlagban.)

Bölcsészhallgatók

Ok ütnek el legjobban a hazai átlagtól, s ők közelítenek leginkább a nemzetközi standardhoz. A 36 felsorolt érték közül 15 (!) olyan akadt,

amire a bölcsészek által adott pontszámok átlaga legalább + 1,0 ponttal tér el az országos átlagtól. A cél-értékek közül 1,6-tal becülik többre a bölcsességet, viszont 1,9-cel adtak kevesebbet a nemzeti biztonság értékére és 1,7-tel kevesebbet a családi biztonság értékére. A bölcsészek 'értékprofilját' mindezek alapján azonban hibás volna "individualistának" minősíteni. Inkább arról van szó, hogy nagyra tartják a szellemi értékeket, a tudást és gondolkodást, s alábecülik a közéleti értékeket (nemzeti biztonság, világbéke). Értékorientációjuk persze nem egységes, s ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a bölcsész fiúk és lányok eltérő pontozásai. 10 olyan érték akadt, ahol a két nem pontjainak átlaga legalább 2, 0-vel tért el egymástól. (A legnagyobb különbség a harmonikus lelki élet értékének átlagpontjaiban van: a fiúk 10,2-jével szemben a lányok 13,7-re értékelték ezt.)

TTK-sok

Ők igen elütnek a bölcsészektől és sokban hasonlítanak a műszakosokra. Az átlagnál nagyobbra becülik a közéleti értékeket, de nem csak ezeket, hanem például a szerelmet, a nyíltszívűséget és a segítőkészséget is. Általában alacsonyra becülik ők is a személyiség egyensúlyát jelző értékeket (harmonikus lelki élet, megelégedettség, önuralom), de igen fontos szempontból hasonlítanak a bölcsészekre is: ők is "nonkonformisták", nem becülik a társadalmi elismerést (az átlagos 8,4-hez és a közgazdászok által adott 9, 8-hoz képest ők csak 6, 8-ra tartják). Igen érdekes a TTK-s fiúk és lányok néhány értékelési különbsége:

<u>Lányok</u>		<u>Fiúk</u>	<u>Különbség</u>
<u>Kényelmes élet</u>	4,6 (17)	8,0 (12)	4,0
Becsvágy	2,2 (18)	6,3 (18)	4,1
Lelki derű	10,1 (8)	6,4 (17)	3,7
Segítőkészség	10,6(7)	13,7(2)	3,1

Mindez arra vall, hogy a végzős TTK-sok sokkal kevésbé egységesek az alapvető értékek megítélésében, mint pl. a végzős műszakosok vagy jogászok.

Jogászok

Az ő értékprofiljuk legjobban a közgazdászokéhoz hasonlít, s leginkább az agrárosoktól és orvosokétól tér el. Az átlagosnál többre tartják a kényelmes élet, a megelégedettség, a társadalmi elismerés és a becsvágy értékét. Ez a konformista jelleg élesen megkülönbözteti választásaikat. A megelégedettség és a presztízs értékelésében messze fölülmúlják a bölcsészeket és a TTK-sokat, a kényelmes élet preferálásában pedig az agráregyetemistákat és az orvostudományiakat.

Agrártudományi egyetemisták

Bizonyos tradicionális szellem jellemzi értékválasztásaikat. Hangsúlyozzák a közéleti értékeket és azokat, amelyek a hagyományos értékrendbe legjobban beilleszthetők (boldogság, családi biztonság, bátorság, tisztaság, udvariasság), ezzel szemben alacsonyra értékelik a harmonikus lelki életet, a bölcsességet és a gazdag képzeletet, az önbecsülést és a becsvágyat.

Ez a hagyományosság náluk is függvénye a nemnek. A fiúk és lányok átlagos választásai közötti különbség érzékeltetésére szolgáljon két példa:

<u>Lányok</u>		<u>Fiúk</u>	<u>Különbség</u>
Nemzetünk biztonsága	8,3(13)	12,9(4)	4,6
Önbecsülés	11,9 (5)	7,2 (15)	4,7

Orvostanhallgatók

Igen jellegzetes értékprofiljuk van. Kiugróan magasra értékelik a személyiség egyensúlyát, tehát a lelki derűt mint eszköz-értéket, a boldogságot és a harmonikus lelki életet mint cél-értéket. Ez utóbbit főleg a végzős medikák, akik a 12, 6-os összes lányátlaggal szemben a boldogságnál is magasabbra, 1. helyre tették, 15,0 ponttal. Ez 3,1 ponttal több, mint a végzős medikusok értékelése (11,9), de azoké még így is jóval magasabb, mint az összes fiú átlagpontja (10,4). Ugyancsak sokra becsülik a végzős orvosegyetemisták a családi biztonságot, a megelégedettséget, az odaadást és a széles látókört. Ezzel szemben az átlagosnál (s főleg a bölcsészeknél) jóval alacsonyabba a szabadságot és a függetlenséget, igen alacsonyra az érdekes életet, az igaz barátságot.

Az eddigiekből is láthattuk, hogy a nemek közötti értékelési különbség minden intézménytípusban eléggé magas volt. Az orvosegyetemistáknál azonban kiugróan magas. A két skálán összesen 13 olyan értéket találtunk, melynek átlagpontszámai legalább 2,0 eltérést mutattak a végzős medikusok és medikák között. A legnagyobb eltéréseket a fiúk javára a bölcsesség (4, 0 különbség) és a becsvágy (4,6 különbség) pontszámainál találjuk. A végzős orvostanhallgatók által a becsvágyra adott 2,5 pont erősen megközelíti a TTK-s lányok 2,2-jét, az "abszolút mélypontot", s egyúttal fontos tendenciára hívja fel a figyelmet: a lányok sem a természettudományi, sem az orvosi karon nem táplálnak semmiféle intenzívebb ambíciót.

A végzős medikák alacsony becsvágya már átvezet az összefoglaló értékeléshez. Láthattuk, hogy az egyes értékekre adott pontszámok szóródása – mindkét skálán – eléggé alacsony volt az un. "objektív változók"

(a szülők képzettsége és foglalkozása, jövedelem) függvényében. Nem találtunk jelentősebb különbséget a fiúk és lányok összesített pontszámai és a budapesti, illetve vidéki intézményekben tanuló végzősök átlagai között sem. Ennek alapján arra következtethetünk, hogy a tanulmányaik befejezése előtt álló magyar egyetemisták értékorientációi elégé homogének.

Ezt a megállapításunkat leginkább a képzési típus változója árnyalhatja. Igen jellegzetes eltérések tapasztalhatók ugyanis az egyes intézménytípusok átlagainak eloszlása között. Az átlaghoz legközelebb a közgazdászok és a műszakosok állnak, az átlagtól legtávolabb pedig a bölcsészek. A jogászokat választásai alapján talán "konformistának" minősíthetjük, az agráregyetemistákra viszont a tradicionális értékrend jellemző. Ők és a TTK-sok becsülik legtöbbször a közéleti értékeket, míg az orvosegyetemisták az egészséges személyiség értékeit preferálják. Az egyes intézménytípusok értékprofilja nem egységes, hanem főleg a válaszolók neme szerint változik. A fiúk és lányok válaszai legerősebben az orvosoknál, a bölcsészeknél és a TTK-soknál különböznek, legkevésbé pedig a műszakosoknál és a jogászoknál.

Találni nyugtalanító adatokat is (bár sokkal kevésbé erőseket, mint a végzős főiskolásoknál). Ilyen például a becsvágy igen alacsony pontszáma) mindenütt, de az intézménytípusok közül főleg a TTK-soknál és az orvosoknál, az összességet tekintve pedig főleg a lányoknál).

C/ A két minta eredményeinek összehasonlítása

Kiindulásképpen emlékeztetnénk arra, hogy a főiskolások pontértékei – mind az egyes intézménytípusok, mind pedig a nemek szerint – jobban szórtak, mint az egyetemistáké. A két vizsgálat globális összehasonlítását kezdjük azzal, hogy vessük össze a két rangsor legmagasabb és legalacsonyabb pontszámú értékeit (15. táblázat).

E táblázatból is látható, hogy a két minta között jelentős különbségek vannak.

A cél-értékek sorában a legfeltűnőbb a világbéke pontozása. Amíg a főiskolások ezt utolsó helyre tették, addig az egyetemisták rangsorában közepesen szerepel, átlag 10,1 ponttal. A két átlag közötti különbség: 7,1 pont s ilyen nagy különbséget egyetemisták és főiskolások között egyetlen más értéknél sem találunk. Ami a többi cél-értéket illeti, az egyetemisták jelentősen (közel 3, 0 ponttal) többre becsülik a szabadság és a szelelem értékét, s jelentősen kevesebbre a szépséget, és a kényelmes életet. Érdeemes megjegyezni, hogy nagyjából egyformán lebecsülik a

15. táblázat		
Helyezés	Főiskolások	Egyetemisták
Cél-értékek		
1.	Boldogság (12,0)	Boldogság (14,7)
2.	Egyenlőség (11,2)	Szerelem (12,2)
3.	Családi biztonság (11,2)	Szabadság (12,1)
4.	Bölcsesség (10,7)	Családi biztonság (11,8)
15.	Társadalmi elismerés(9,0)	Megelégedettség (8,1)
16.	Igaz barátság (8,9)	Kényelmes élet (5,6)
17.	Üdvözülés (7,4)	Szépség (5,2)
18.	Világbéke (3,0)	Üdvözülés (2,3)
Eszköz-értékek		
1.	Bátorság (13,8)	Becsületesség (14,7)
2.	Udvariasság (12,3)	Intelligencia (13,3)
3.	Becsületesség (11,1)	Felelősségtudat (12,9)
4.	Tisztaság (11,0)	Következetes gondolkodás (12,3)
15.	Intelligencia (8,3)	Odaadás (7,6)
16.	Gazdag képzelet (8,2)	Hatékonyság (7,2)
17.	Önuralom (8,0)	Udvariasság (6,1)
18.	Hatékonyság (7,1)	Becsvágy (4,1)

társadalmi elismerést. Érthetően nagy különbség van az üdvözülés értékelésében. Már a főiskolások eredményeinél utaltunk arra, hogy ez a transzcendens érték meglepően sok pontot kapott körükben. Az előző táblázatból is látható, hogy az egyetemisták átlagosan 5,1 ponttal kevesebbre becsülik ezt, de feltűnő, hogy az egyetemista lányok és főiskolás lányok ponteredményei között még nagyobb különbséget találunk. Mindebből arra következtethetünk, hogy nem általában a lányok hisznek jobban a túlvilágban (sőt, az egyetemista lányok kevésbé hisznek ebben, mint a fiuk), hanem azok a lányok, akik főiskolára jelentkeznek, (vö. 7. és 10. táblázattal)

Az eszköz-értékek rangsoraiban (vö. 8. és 11. táblázattal) is vannak nagy eltérések. Legnagyobb különbséget az átlag-pontszámokban az udvariasság (6,2 pont különbség) és a becsvágy (6,1 pont különbség) mutatja. Mindkettőt ennyivel értékelték többre a főiskolások az egyetemistáknál. Az egyetemisták viszont 5,0 ponttal becsülték többre az intelligenciát s közel 4 ponttal a felelősségtudat értékét. A szakmai ambíció némileg specifikus jellegéről már az egyetemista lányok (főleg a TTK-sok és medikák) kapcsán szóltunk, itt csupán a következőt jegyeznénk meg:

bizonyára nem véletlen, hogy mind a végzős főiskolásokon, mind pedig a végzős egyetemistákon belül a fiúk 1,1-1,3 ponttal többre értékelték a becsvágyat, mint a lányok. A két alminta összetárlaga között is van különbség, de az egyes almintákon belül mindenütt kimutatható ez a tény.

Két vizsgálatunk eredményeit összevethetjük más országokban kapott eredményekkel. Az összehasonlítást megkönnyíti, hogy a Rokeach-tesztet mindenütt egyetemisták körében használták, megnehezíti viszont égső-sor, a minták nagyságából, összetételéből adódó különbség. A rendelkezésre álló adatok is csak azt teszik lehetővé, hogy a 4-4 legalacsonyabb és legmagasabb pontszámot hasonlítunk össze a két rangsorban (lásd 16. és 17. táblázat). Az összevetést többféle módon végezhetjük. Válasszuk most a következő módszert: emeljük ki a magyar diákok rangsorából azokat az értékeket, amelyek legalább három külföldi rangsorban szerepelnek. Ha ezt tesszük, akkor a következő megállapításokra jutunk:

- a magyar egyetemisták megegyeznek más országbeli kollégáikkal abban, hogy magasra becsülik a szerelme, a szabadság, a becsületesség és a felelősségtudat értékét, s alacsonyra pontozzák az üdvözülést. Kiugróan eltérő eredményt – olyat tehát, hogy az ő rangsorukban felül lévő értékeket a külföldiek listájában alul találják, vagy fordítva – nem tapasztaltunk.

- a magyar főiskolások megegyeznek abban más országbeli kollégáikkal, hogy magasra pontozzák a becsületességet, illetve alacsonyra az üdvözülést és a társadalmi elismerést. Kiugró különbséget találunk viszont abban, hogy míg ők igen magasra, addig a külföldiek egészen alacsonyra helyezték az eszköz-értékek közül az udvariasságot és a tisztságot.

Ha felidézük a magyar egyetemisták és a magyar főiskolások érték-rangsorában tapasztalt különbségeket, akkor megállapíthatják, hogy az egyetemisták mintegy középpütt helyezkednek el a külföldi diákok és a hazai főiskolások között.

A. Fokozati- és azonosítási szempontokkal való utóvizsgálat

I. Értékelések

Ho lyozás	USA	NSZK	Ausztrália	Francia	Magyarország Értékelések - értéke
1.	Szabadság	Szabadság	Szabadság	Constitutional- Bírók	Bírók
2.	Bírók	Humánizmus Jelölés	Építési- Érték	Bírók	Érték
3.	Biztonság	Szociális	Szociális	Szociális	Szociális
4.	Értékelés	Világosság	Biztonság	Nemzetek biz- tonság	Érték
15.	Érték	Társadalmi Érték	Érték	Érték	Érték
16.	Értékelés	Érték	Társadalmi Érték	Társadalmi Érték	Érték
17.	Nemzetek biztonság	Érték	Érték	Szociális	Érték
18.	Szociális	Értékelés	Nemzetek biztonság	Értékelés	Érték

A fokozati-eszt nemzetközi összehasonlító adatai

II. szakos-értékek

Helyezés	USA	NSZK	Ausztrália	Izrael	Főiskolások egyetemisták	Megnyitórészk
1.	Becületesség	Száles látó- kör	Becületesség	Felolvasás- tudat	Időkor	Becületesség
2.	Felolvasás- tudat	Becületesség	Felolvasás- tudat	Becületesség	Üdvizetés	Intelligencia
3.	Becületesség	Felolvasás- tudat	Száles látó- kör	Leiki derű	Becületesség	Felolvasás- tudat
4.	Száles látó- kör	Flüggetlen- ség	Leiki derű	Intelligencia	Tisztelet	Kivételzetes gondolkodás
15.	Nyitottság	Üdvizetés	Gondolási zselé	Üdvizetés	Intelligencia	Önbecsülés
16.	Üdvizetés	Becületesség	Üdvizetés	Önbecsülés	Gondolási zselé	Intelligencia
17.	Tisztelet	Tisztelet	Tisztelet	Tisztelet	Önbecsülés	Üdvizetés
18.	Felolvasás- zselé	Felolvasás- zselé	Felolvasás- zselé	Felolvasás- zselé	Intelligencia	Intelligencia

Jegyzetek

1. Super, D.: Appraising vocational fitness. New York, 1949, Harper.
2. Váriné Szilágyi ibolya: Értékkendszerek, értékorientációk. = Világosság, 1978. 7.sz. 401-407.; Az értékek tudatától az értékek megvalósításáig. = Világosság, 1978.10.sz.593-599.
3. Lásd pl. Hankiss Elemér: Értékszociológiai kísérlet. Bp., 1977, Népművelési Propaganda Iroda. 142.p.
4. Bourdieu, Pierre; Az osztályok pályája és a valószínűségi okság. = A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése, Bp. , 1978, Gondolat Kiadó. 237-310.p.
5. Léderer P. Sz.: A foglalkozások presztízse. Bp. , 1977. Gondolat.
6. Rokeach, Milton: The nature of human values. New York, ,1973, Free Press.
7. Rokeach i.m.
8. Ferge Zsuzsa és mások: A pedagógusok helyzete és munkája. Bp., 1972, MTA Szociológiai Kutató Intézet.
9. Günther, H.: Ein Versuch der Anwendung der "Rokeach Value Scale" in der Bestimmung von Werthaltungen deutscher Austauschschüler. = Psychologische Beiträge, 1975. No. 17.; Moore, Michael: A crosscultural comparison of value systems. = European Journal of Social Psychology, 1976, No.2. 249-254.

Melléklet

Az 1977-es vizsgálatba bevont főiskolai intézmények

Esztergomi Tanítóképző Főiskola (15 fő)

Bessenyei György Tanárképző Főiskola tanítóképző tagozata, Nyiregyháza (15 fő)

Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Nyiregyháza (15 fő)

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Szeged (15 fő)

Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola, Budapest (16 fő)

Nehézipari Műszaki Egyetem Kohó- és Fémipari Főiskolai Kar, Dunaújváros (15 fő)

Mezőgazdasági Főiskola, Kaposvár (13 fő)

Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Főiskolai Kar, Gyöngyös (15 fő)

Az 1978-as vizsgálatba bevont egyetemi intézmények

Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest (41 fő)

Budapesti Műszaki Egyetem (23 fő)

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest,
(63 fő)

Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar,
Budapest (45 fő)

Állatorvostudományi Egyetem, Budapest (55 fő)

Erdészeti- és Faipari Egyetem, Sopron (24 fő)

Veszprémi Vegyipari Egyetem (25 fő)

Szegedi Orvostudományi Egyetem (16 fő)

József Attila Tudományegyetem Természettudományi Kar, Szeged, (41 fő)

Semmelweis Orvostudományi Egyetem, Budapest (16 fő)